

JACOBINUS JÁNOS
ERDÉLYI KANCELLÁR
FORMULÁSKÖNYVE

(1602)

BEVEZETÉSSSEL ÉS JEGYZETEKKEK KOZZÉTESZI
BÓNIS GYÖRGY VALENTINY ANTAL

KOLOZSVAR, 1947

MINERVA IRODALMI ÉS NYOMDAI MŰINTÉZET R.-T.

JACOBINUS JÁNOS
ERDÉLYI KANCELLÁR
FORMULÁSKÖNYVE

(1602)

BEVEZETÉSEL ÉS JEGYZETEKKEK KOZZÉTESZI

BÓNIS GYÖRGY VALENTINY ANTAL

KOLOZSVÁR, 1947

MINERVA IRODALMI ÉS NYOMDAI MŰINTÉZET R.-T.

Különlenyomat
a Kelemen Lajos-Emlékkönyvből

A SZERKESZTÉSÉRT ÉS A KIADÁSÉRT BÓNIS GYÖRGY FELEL

MINERVA R.-T. KOLOZSVÁR. No. 99. FSOC JUD. CLUJ 11685. — FEL. VEZ.: KISS M. IGAZGATÓ

I.

Az erdélyi történetírásnak, mely annyi indítást kapott nesztorától, KELEMEN LAJOSTÓL, fájdalmas fogyatkozása az erdélyi jog történetének hátramaradott állapota. Sajátos okai vannak ennek. 1848 előtt a jogtudomány olyan kiváló munkásokkal dicsekedhetett Erdélyben, mint BARANYAI DECSI JÁNOS, HUSZTI ANDRÁS, SZEGEDI JÁNOS, RÉPSZELI LÁSZLÓ, DÓSA GERGELY, DÓSA ELEK, SZÁSZ KÁROLY és MIKÓ LŐRINC. Amikor azonban az európai szabadságharcok esztendejében, majd az elnyomatás keserű évei után megtörtént Magyarország és Erdély uniója, az újabb jogásznemzedék szemlélete az egész magyar jogterületre kiterjedt s Erdély sajátos problémái háttérbe szorultak. DÓSA ELEK, WENZEL GUSZTÁV és SCHULER-LIBLOY FRIGYES voltak az utolsók, akik rendszerbe foglalták a történelmi erdélyi jog korpuszát. A modern jogtörténeti irodalom természetesen csak nagyarányú forráskiadó tevékenység alapján indulhatott volna meg, s az 1872-től kezdve Kolozsvárt működő egyetem jog- és államtudományi karának két neves professzora: KOLOSVÁRY SÁNDOR és ÓVÁRY KELEMEN el is végezte az alapvetés munkáját. Nemcsak a Corpus Juris Hungarici új kiadásában vettek tevékeny részt, sajtó alá rendezvén a Hármaskönyv és az erdélyi törvények kétnyelvű kiadásait, hanem fáradságot nem kímélve, megajándékozták tudományos irodalmunkat a ma is szinte teljesen kiaknázatlan, nagyértékű forrásgyűjteménnyel, a Corpus Statutorummal, benne az erdélyi törvényhatóságok jogszabályainak szövegével is. A jól megvetett alapokon azonban az 1919-ben bekövetkezett uralomváltozás miatt nem folytatódott az építkezés. Csak a szászok dolgoztak tovább hangyaszorgalommal sajátos jogtörténetük feldolgozásán, s főként MÜLLER GYÖRGY tanulmányaiban jelentős eredményeket is mutattak fel.

Különösen elhanyagolt állapotban van az erdélyi magánjog története. Az alkotmánytörténelem ezer szállal kapcsolódik a poli-

tikai történethez, s így — ha korszerű szintézishez nem is jutott el, — az erdélyi kérdésekkel foglalkozó historikusok munkáiban mindig helyet kapott. A magánjog multja azonban, mely az egykori társadalom és gazdaság szerkezetével a legszorosabban összefügg s a szerkezet megismerésének legfontosabb eszköze lehetne, a köz-történész számára idegen terület, s így aktuális jelentőségének elenyészésével már egy évszázada homályba merült. Csak a sajátos székely magánjog fejlődésével foglalkozott néhány kisebb tanulmány, s a szászok gondos aprómunkája derítette fel különjoguk egy-egy részletét. Egyébként meg kell elégednünk azokkal a felvilágosításokkal, amelyeket a magyar és a román kutatás általánosságban nyújt népének egész magánjogi rendszerére vonatkozóan azzal, hogy ezek a rendszerek többé-kevésbbé érvényesültek Erdély szokásjogi fejlődésében is.

Külön erdélyi jogról csak az újkortól kezdve beszélhetünk. A magyar vármegyei terület a középkorban a magyar nemesi és jobbágyjoggal élt, a székelyek és szászok külön joga autonóm területükön még sértetlenül érvényesült, a románság pedig a *ius Valachicum* hagyományos jogszokásai mellett annak a területnek jogához alkalmazkodott, amelyen élt. Míg azonban a vajdai bíraskodás szabályként csak a vármegyékre (a Lakságra¹) vonatkozóan volt illetékes, az újkori fejedelmi tábla már egész Erdély legfelsőbb fórumává vált; a vajda, a székely ispán és a szász egyetem bírói gyakorlatából kikristályosodó elveket immár az önálló fejedelemség törvényhozása és judikaturája fejlesztette tovább. Az erdélyi jogtörténetírás problémái tehát legnagyobbbrészt azonosak az újkori jogfejlődés megismerésének kérdéseivel.² Ennek a feladatnak az akadályai tornyosulnak az erdélyi magánjog multjának feltárása elé is. A korai magyar középkorban tudományunk az írott emlékek hiányával küzd; az újkorban az okleveles anyag gazdagsága hozza zavarba. Különösen a magánjog történetére vonatkozóan érvényesül ez az *embarras de richesse*: a politikai történetírás nagyszabású forráskiadványai legalább a fejedelemség korának alkotmányát könnyen megismerhetővé teszik, de a magánjog történetének forrásai még nagyrészt a levéltárakban várják áldozatos munkára kész bűvárait. Hogyan vágjunk neki ennek a több ember évtizedes fáradozását kívánó feladatnak?

¹ Jakó Zsigmond, Lakság: EM. 1945. 105.

² Angyal Pál—Degré Alajos, A XVI-XVII. századi erdélyi büntetőjog vázlata. Bp., 1943 (Angyal-Szeminarium Kiadványai 49. sz.) 6 is az újkorral kezdő anyagának tárgyalását.

Első lépésnek a formuláskönyvek feldolgozása kínálkozik. Ezek a gyűjtemények éppen azokat az okleveleket foglalják magukban — ha megcsonkított, rövidített szövegben is —, amelyeket szerkesztőik, a fejedelmi tábla ítélőmesterei, a fejedelmi kancellária secretariusai a további gyakorlatra nézve irányadóknak, különösen jellemzőknek tekintettek. A formuláskönyvek összeállítói tehát éppen azt a munkát végezték el, amelyet a koruktól távoleső, késői kutató az eredeti oklevelek ezreiből a lényegesek kiválogatásával volna kénytelen elvégezni. Amikor a kancelláriai stílus és a bírói gyakorlat szempontjából releváns ügydarabokat bevezették könyvükbe, szándékuk csak a maguk és utódaik iratszerkesztésének megkönnyítésére irányult, számunkra azonban az anyagi és eljárásjogi szempontból mértékadó jogelveket is megőrizték. Ha tehát a régi erdélyi társadalom életével legjobban összeforrott magánjog történetének teljes feltárását az oklevélkiadás haladottabb állapotától kell is függővé tennünk, átmeneti tájékozással nem mulaszthatjuk el addig sem a kisebb terjedelemmel rendelkező, de rendkívül tanulságos formuláskönyvek feldolgozását. Ebben a munkában mindig tudatában kell lennünk annak, hogy nem az elsőrangú, de a legjobban megközelíthető anyaghoz nyúltunk s ha a belőle kapott kép nem is lesz hibás, teljességét csak az eredeti oklevelek ezreinek: az egyes jogeseteknek aprólékos felkutatása és elemzése adhatja meg.

Véleményünk szerint az erdélyi formulagyűjteményeket legalább regeszták és kivonatok formájában egyenként ki kell adni s le kell szűrni belőlük a kínálkozó tanulságokat. Itt is nehéz a választás az anyag gazdagsága miatt: a XVI. század második feléből származó Báchy-féle formuláskönyvtől kezdve a XIX. század derekáig csak maga az Erdélyi Nemzeti Múzeum Kézirattára vagy huszonöt ilyen könyvet őriz, de találunk hasonló munkákat a többi erdélyi levéltárakban is. Most egy kisebb formuláskönyvet teszünk közzé, rövideje miatt teljes szövegében. Ismertetését az a sok érdekes adalék teszi indokolttá, amellyel korának, a XVI—XVII. század fordulójának politikai és jogtörténetéhez járul. JACOBINUS JÁNOS erdélyi kancellár gyűjteménye nem ad fogalmat a több száz oklevelet tartalmazó formuláriumokról; csónkán maradt, mint fiatal szerkesztőjének élete. De alig találhatnánk jellemzőbb forrást Erdély egyik legmozgalmasabb és legvésztérhesebb korának s e kor jogéletének megismeréséhez. Bevezetésként először a mű tartalmáról, koráról és szerzőjéről, azután a belőle származó alkotmány- és jogtörténeti tanulságokról fogunk beszélni.

II.

A kolozsvári lakatos céh levelesládájában, melyet a Kolozsvári Iparos Egyesület az Erdélyi Nemzeti Múzeum Levéltárában helyezett el letétként, VALENTINY ANTAL ny. egyetemi könyvtári igazgató fedezett föl egy fehér disznóbőrbe kötött kéziratot kötetet, mely kötésének külső lapján *S*S*T*, alul *1*5*9*9* belényomott jelzéssel van ellátva. A kötet legnagyobbbrészt a lakatos céh iratait tartalmazza. A kötés magassága Valentiny leírása szerint 31,5 cm, szélessége 21 cm, a beléköttött papiros mérete 30,8×20,3 cm. Elöl két kitépett lap maradványa látható, ezután 204 számozott levél következik. Az első megmaradt lap üres, a másodikon fent LAUS DEO SEMPER jelige olvasható. A tíz levélre terjedő formuláskönyv a 3—12. levelet foglalja el, utána 13—18. üres, a 19. levélen kezdődik a kolozsvári lakatos céh 1475-i kiváltságlevelének másolata.³ Ezentúl a lakatos céhre vonatkozó iratok másolatai a 19—39, 67b—76, 78—82a, 85—104, 202b, 203a levelet foglalják el. A többi levél üresen maradt.

A formulárium írását KELEMEN LAJOSSAL együtt VALENTINY azonosította JACOBINUS JÁNOS kezevonásával. A szöveget még évekkel ezelőtt le is másolta s a feldolgozás céljából e tanulmány írójának rendelkezésére bocsátotta. A felfedezés érdeme tehát őt illeti, s a jelen közlemény VALENTINY és a magunk közös hozzájárulása KELEMEN LAJOS hetvenedik születése napjának megünnepléséhez.

Nem nehéz megállapítani, hogy a lakatos céh irományait tartalmazó kötet első tulajdonosa egy ismeretlen, S. S. T. kezdbetűs kolozsvári polgár (?) lehetett, ki 1599-ben köttette be. Tőle jutott Jacobinus Jánoshoz, ki Báthory Zsigmondtól, Mária Krisztiánától és Mihály vajdától származó okleveleket másolt belé. Az ő halála után (1603) kerülhetett a kolozsvári lakatoscéh birtokába, mely az alig megkezdett fóliánst a formulárium érintetlenül hagyásával céhiratainak megörökítésére használta fel. A minket közelebből érdeklő gyűjtemény létrejöttét azonban csak összeállítója életrajzának segítségével kísérhetjük nyomon.

JACOBINUS JÁNOS unitárius vallású, kolozsvári szász patricius-családból származott. Atyja, JACOBINUS BERNÁT, tekintélyes kolozsvári polgár volt, kit 1587-ben Báthory Zsigmond a lengyel korona megszerzése végett a varsói országgyűlésre küldött követtség egyik tagjául jelölt ki. Feladata az volt, hogy mint unitárius, a lengyel unitáriusokat nyerje meg, a fejedelem ügyének. Mikor a

³ Jakab Elek, Oklevéltár Kolozsvár története I. kötetéhez. Buda, 1870. I. 248 (Ezután: *Oklt.* I.).

jezsuiták versenyével nehezen birkózó városi unitárius iskolának tanítóra volt szüksége, Kolozsvár 1588. szeptember 14-én fejedelmi engedéllyel és ajánlással indította útnak Felső-Magyarországra és külföldre, hogy alkalmas mestert nyerjen meg számára. Az oklevél hátára tett feljegyzés: „Joannes Erasmus hivatalja ex Annuntia Principis lött“, bizonyosága annak, hogy Jacobinus Bernát eredménnyel járt küldetésében; ő hívta meg az Antwerpenből való nézetei miatt Lengyelországba menekült kiváló pedagógust, ERASMUS JÁNOST, ki előbb a kolozsvári iskola tanítója, majd prédikátor lett s itt is halt meg 1601-ben.⁴ Bernát és fivére, Dávid ajánlották a város polgárának 1598-ban Weiss Tamás centumvir és Adám Kata fiát, Weiss Antált, ki Jacobinus-leányt vett el feleségül; a polgárok névjegyzékébe sógora, Jacobinus János iktatta be.⁵

Formuláskönyvünk összeállítója, Jacobinus János 1574-ben született Kolozsvárt.⁶ A szülői háznál s később Erasmus mester keze alatt szerezhette latin nyelvtudását s a neves holland pedagógus kelthette fel irodalmi ambícióit. Első munkáját a város neves polgárának, Kakas Istvánnak és Rómer Zsuzsánnának 1592. január 12-én kötött házassága alkalmából adta ki »Chorus Musarum« címmel. Az alig tizennyolc éves ifjú ezt a köszöntőt már mint városának jegyzője tette közzé.⁷ 1595-ben részt vett Báthory Zsigmond szerencsés havasalföldi hadjáratában Szinán basa ellen s ezt a következő évben Kolozsvárt kiadott, klasszikus mintákat követő kis tanulmányban dolgozta fel.⁸ A könyvecskéhez az akkori

⁴ Jakab Elek, Kolozsvár története (ezután: *Tört.*) Bp., 1888. II. 333–4, Okl. II, 159. — Erasmus mester természetesen nem azonos a nagy humanistával, Rotterdami Erasmusszal. L. róla Révai Lex. VI, 570.

⁵ Jakab, *Tört.* II, 293 ² jegyzet.

⁶ Szinnyi, Magyar írók V, 253 szerint 1573- vagy 1574-ben született. De mert alább említendő műve ajánlásának megírásakor, 1596. március 23-án saját bevallása szerint még nem töltötte be 22. évét, születése napját 1574. március 23–1575. március 23. közé kell tennünk. A valószínűség 1574 mellett szól.

⁷ Irodalmi működéséről és életéről J. Czvittinger, Specimen 185. — Bod, Magyar Athénas 117. — Horányi, Memoria II, 195. — Benkő, Transsylvania generalis II, 341. — Katona, Hist. critica XXVIII, 844. — Trausch, Schriftsteller-Lexikon II, 232. — Beöthy, Képes irodalomtört. I, 185. — Szilágyi, Erdélyország története II, 73–4. — Szinnyi, Magyar írók V, 253–4.

⁸ Brevis enarratio rerum a Serenissimo Transsylvaniae Principe Sigismundo anno MDXCV. gestarum. Claudiopoli 1596. Kiadta Schwandtner, Scriptores 2r. Viennae, 1746. I, 742–56, 4r Viennae, 1766–8. III, 27–46. Magyar versekre fordította Szőlősi Zsigmond 1635-ben. — Eredeti kolozsvári kiadását Szabó RMK. II, 71 (262. sz.) és Szinnyi i. h. még nem ismerte. A berni városi könyvtár példányáról írta le Ferenczi Zoltán,

szokás szerint TORDAI MÁTÉ négysoros üdvözlő verse van mellékelve.⁹ Jacobinus művét a győztes fejedelemhez írott, a hódolat szellemében fogant ajánlás vezeti be, ezután következik Tordai tetrastichonja és a hadiesemények leírása. „Száraz leírás, mely a polgári történetek mellőzéséért a hadi dicsőségben keres kárpótlást” — írja róla SZILÁGYI SÁNDOR.¹⁰ Csak egy részletet fedezhetünk fel benne, amelyben az író korának társadalmi viszonyaira is vet egy pillantást, s egyben a maga felfogását is elárulja. Előadja, hogy a székelyek 1595-ben csak lázadásukért elvesztett szabadságuk helyreállítása árán akartak hadba vonulni a török ellen. De ez a kívánság Jacobinus szerint méltánytalan, mert a székelység legnagyobb része alá van vetve a nemeseknek, s ezeket hű szolgálatuk ellenére, hibájukon kívül jobbágyaiktól megfosztani a legnagyobb jogtalanság volna. A fejedelem is csak kelletlenül teljesítette a kívánságot, mert ezáltal tizenhatezer harcost nyert.¹¹ A szerző már nem említi meg, hogy az év végén megtartott gyulafehérvári országgyűlésen sikerült a székely köznépnek adott fejedelmi kedvezményt jogvita tárgyává tenni s a földesúri érdekeket képviselő diéta megfosztotta a közembereket eredményes harcuknak minden gyümölcsétől.¹² Jacobinus, a kolozsvári patricius, osztozott a nemességnak mereven elzárkózó, tipikusan rendi állásfoglalásában.

Az 1595-i hadjáratról írott munkája ajánlását még mindig Kolozsvár jegyzőjeként írta alá Jacobinus, s a polgárok könyvébe történt bevezetések tanúsága szerint ezt a tisztelet még 1598. november 1-én is viselte.¹³ Az iratszerkesztésben és a jogszolgáltatás körül szerzett gyakorlata ekkor már helyet biztosított neki a fejedelmi kancelláriában. Nem találtuk nyomát annak, hogy Báthory Zsigmond, kit műve ajánlásában a magasztalás szavaival tömjénezett körül, már alkalmazta volna ott, de tudjuk, hogy a szeszélyes fejedelem első lemondása után, az 1598. április 10-e és augusztus 21-e között Erdélyt kormányzó Mária Krisztierna secreta-

Magyar Könyvsz. 1913. 241—2 és Gábor Gyula, i. h. 1912. 307—8; hasonmását Gábor közölte [i. h. 304]. Az első kiadás e példányából az is kiderül, hogy a könyv röviddel megjelenése után már külföldre is eljutott: a beszteerci Budaker János comes ajándékozta egy prágai barátjának 1596 júliusában. — Hálás köszönettel tartozom Jakó Zsigmond kedves kollégámnak, ki erre az adatra s a Jacobinus-Kakas perre felhívta figyelmemet.

⁹ Schwandtner 2r I, 744. 4r III, 30 — Nagy Iván XI, 181.

¹⁰ Bp. Szemle III, 1858, 188 és Erdélyország története II, 74.

¹¹ Schwandtner 4r III, 38.

¹² Erdélyi Országgyűlési Emlékek III. 487 (ezután: *EOE*).

¹³ Jakab, Tört. II, 293² jegyzet.

riusává tette s májusban-júniusban több Gyulafehérvárt kiadott oklevélen szerepel Jacobinus aláírása.¹⁴ Az augusztus 29-én újból megválasztott Báthory Zsigmond látvette az ügyes secretariust, ki ezután híven követte urát utaiában is: az év őszén vele volt a feketetői táborban, 1599 márciusában pedig Medgyesen.¹⁵ Gyulafehérvári alkalmazása, a fejedelemmel való utazásai miatt az egyideig megtartott kolozsvári jegyzőséget át kellett adnia (1598. november 1-e után) Kolozsvári Literatus Mihálynak.¹⁶ Kancelláriai alkalmazásában megmaradt a fejedelem második lemondása után is, most már (1599 áprilistól szeptemberig) Báthory Endre biboros okleveleit szignálta.¹⁷

Ekkor következett be Erdély sorsának nagyjelentőségű fordulata: Báthory Endre biboros döntő vereséget szenvedett a selemberki csatában és Vitéz Mihály havasalföldi vajda a császár helytartójaként 1599. november 1-én bevonult Gyulafehérvárra. A fejedelmi kancellária az ősi székvárosban működött tovább, s a győztes uralkodó átvette régi személyzetét is.¹⁸ Talán éppen Jacobinus volt az a névtelen secretarius, akinek mindjárt bevonulása után átadta a szerencsétlen végű biboros-fejedelem levéltárát, hogy a politikai szempontból jelentős oklevelekről jelentést tegyen neki.¹⁹ Bizonyos azonban, hogy továbbra is hivatalában maradt s a vajda oklevelei alatt mint secretarius szerepel ennek majdnem egyeztetendő erdélyi uralma alatt. Ebben a minőségében résztvett a moldvai hadjáratban is; 1600. május 20-án a Prut melletti tá-

¹⁴ Mária Krisztiernáról l. EOE. IV, 33—5, 46, 53—4. — Jacobinus-oklevelek 1598. május 9: Hurmuzaki—Iorga, Documente (ezután: Hurm.) XII, 349; jún. 24: SzOkt. IV, 135; jún. 26: Veress Andrei, Documente privitoare la istoria Ardealului, Moldovei și Țării Românești (ezután Veress) V, 168. Mind Gyulafehérvárról keltezve.

¹⁵ Gyf. 1598. szept. 3: Jakab, Okt. II, 174; Feketetői tábor, okt. 28: EOE. IV, 242; Medgyes, 1599. márc. 23; Századok 1873, 255.

¹⁶ Jakab, Tört. II, 293 ². jegyzet.

¹⁷ I. h. II, 354. — Oklevelek Gyf. 1599. ápr. 25: Veress V, 219; Kolozsvár, jún. 17: TT. 1882, 707 és Szádeczky Lajos: Erdély és Mihály vajda története (1595—1601) Temesvár, 1893. 302; Gyf. aug. 2: Veress V, 245; Gyf. aug. 25: Századok 1873, 256; Gyf. szept. 18: Veress V, 259; Gyf. szept. 23: EOE. IV. 322.

¹⁸ Vitéz Mihály erdélyi uralmának irodalmát és forrásanyagát l. az összefoglaló magyar történelmi munkákban, de főként Szádeczkynek most id. művében; továbbá Hurmuzaki—Iorga, Documente XII (Acte relative la războaiele și cuceririle lui Mihai-Vodă Viteazul, București, 1903), a Veress, Documente kötetekben (különösen V—VI), és Pańaitescu P. P. két munkájában: Mihai Viteazul (București, 1936), Documente privitoare la istoria lui Mihai Viteazul (București, 1936). Bibliográfia Giurescu Constantin C., Istoria Românilor,⁴ București, 1943. II/1, 307.

¹⁹ Hurm. III/1, 367

borban írta alá egyik kiadványát.²⁰ Mihály magyar és latinnyelvű levelezésében, az erdélyi iratszerkesztés szokásaihoz alkalmazkodó okleveleinek kiállításában nagy hasznát vette az okleveles gyakorlatban járatos régi fejedelmi titkárnak. De a „tündér“ erdélyi politika újabb fordulata hamarosan őt is magával sodorta. 1600 szeptemberében a hadbahívott erdélyi nemesség nem a szászsebesi táborba gyülekezett, hanem Tordára, hogy Vitéz Mihály ellen felkelve helyreállítsa az ország régi szabadságait. Jacobinus utolsó ismert oklevelét szeptember 1-én írta alá Gyulafehérvárt, néhány nappal később pedig a vajda nemes testőreivel együtt elhagyta őt s a nemesség tordai táborába ment.²¹ A végkifejlet gyorsan elkövetkezett: e hó 18-án Mihály Miriszlónál vereséget szenvedett és elhagyta Erdélyt.

Ki másnál szolgálhatott volna tovább a fejedelmi kancellária régi secretariususa, mint az ország ügyeit Bástával együtt irányító generálisnál, Csáky Istvánnál? Szolgálatának jutalmául tőle kapta meg a főtéri Kakas-házat, melyet még Mihály konfiskált el a császár és Mária Krisztierna szolgálatában távollevő Kakas Istvántól. Ez az adomány később hosszas pereskedésbe keverte őt a visszatérő Kakassal, kivel felesége, Ötvös Anna révén sógor-ságban is volt.²² Mikor azután a nyughatatlan Báthory Zsigmond 1601 elején visszatért Erdélybe s a rendek újra fejedelemmé választották, újból szolgálatába fogadta Jacobinust, s ez állandóan vele volt tartózkodási helyén, Kolozsvárt, illetőleg Kolozsmonostoron, hol számos oklevelet készített el. Az utolsó július 21-én, a (páncél)-csehi táborban kelt, s ebből láthatjuk, hogy Jacobinus hadi útjára is elkísérte a goroszlói vereség felé haladó urát.²³ Ez-

²⁰ A május 20-át kivéve mind Gyulafehérvárról: 1599. nov. 17: Szádeczky, Mihály 309; nov. 18: Veress V, 285; nov. 22: i. h. 288, 289; nov. 24: Szádeczky 311; nov. 28: i. h. 315, Hurm. XII, 516, Veress V, 292; dec. 8: i. h. 320, 321; dec. 11: i. h. 324, 326; dec. 20: i. h. 347, Szádeczky 321; 1600. jan. 14: Jakab Okt. II, 175; jan. 24: Veress VI, 14; jan. 28: Szádeczky 329, SzOkt. IV, 136; febr. 10: Veress VI, 33; Prut melletti tábor, máj. 20: Szádeczky 340; júl. 9: i. h. 342, Hurm. XII, 963; júl. 12: i. h. 964, EOE. IV, 520; júl. 19: Veress VI, 146; júl. 24: i. h. 148; aug. 11: Hurm. XII, 995, Szádeczky 355; aug. 12: i. h. Veress VI, 158; aug. 14: i. h. 160; aug. 15: i. h. 161; aug. 21: Hurm. XII, 1006; szept. 1: Veress VI, 172.

²¹ Sümegi Ambrus, Hist. II, 230. — Jakab, Tört. VI, 374. — Szádeczky, Mihály 189.

²² Szádeczky Lajos, Kakas István és a kolozsvári „Báthory-ház“. TTár, 1897. 607.

²³ Kolozsmonostor, 1601. máj. 2: Szádeczky, Mihály 417; Kolozsvár, máj. 3: i. h. 418; Kv. máj. 21: Hurm. XII, 1186; Kmon. máj. 31: Szádeczky 418; Kmon. jún. 1: SzOkt. IV, 147; Kmon. jún. 9: Hurm. XII, 1191; Kv. jún. 10: Veress VI, 379; Kv. jún. 24: SzOkt. IV, 149; Kv. jún. 25: i. h. 150; Kmon. jún. 29: Hurm. XII, 1199; Csehi tábor, júl. 21: Szádeczky 426.

után egy időre visszavonult Kolozsvárra, hol a következő években Kakas Istvánnal folytatott pere foglalta el.

Kakas Istvántól, kit Erdély 1599 szeptemberében küldött követül Pilsenbe, s azóta is a császárnak és Mária Krisztiernának szolgálatában buzgólkodott, még Mihály vajda kobozta el városi házát és földjeit. Ötvös András kapta meg ezeket adományba, ki Kakas András leányának, Katának volt a férje. Csáky István gubernator a házat Ötvös vejének, Jacobinusnak adományozta, ki a következő évben a hozzátartozó szőlőket is kivette a főbíró gondozásából és használni kezdte. Kakas már 1600 novemberében folyamodott a császárhoz jószágai visszaadásáért, s Rudolf teljesítette is kérését. 1601 februárjában, még Báthory Zsigmond visszatérése előtt, Básta az erdélyi tanáccsal együtt hasonló értelemben határozott, majd egy év múlva elrendelte Kolozsvár tanácsának, hogy lásson törvényt az ügyben, de a fellebbezést hozzá küldje fel. A hadvezér meghagyta, hogy a Kakas atyai házát és szőlleit Csákytól elnyert Jacobinus kifogásainak ne adjanak helyt.²⁴ A felperest Básta két megbízottja is támogatta a március elején lefolyt eljárásban, de a városi tanács szemmel láthatóan a tekintélyes rokonsággal rendelkező Jacobinus pártját fogta a távollévő Kakassal szemben, kinek még az is terhére esett, hogy katolikus volt. Az ú. n. hosszú per útjára utasították, s az alperes kérésére írott kereset benyújtását kívánták tőle. Hiába intézett Kakas augusztusban újabb folyamodványt Rudolffhoz, s hiába adtak Erdély császári biztosai is kedvező véleményt ügyében, jószágai visszaadását nem érhetette meg. 1603-ban, mint ismeretes, a császár követségbe küldte Perzsiába s ott is halt meg október 25-én.²⁵

De nem sokáig élvezhette kétes címen szerzett vagyonát Jacobinus sem. Az 1603. esztendő mozgálmaiban Székely Mózeshez csatlakozott, s őt is secretariusként szolgált. BETHLEN FARKAS ezen a címen említi a brassói csata áldozatai között, de BOD PÉTER, TRAU SCH és SZINNYEI JÓZSEF úgy tudják, hogy a szerencsétlen végű fejedelem kancellárjává tette.²⁶ Bizonyosan tudunk egy küldetéséről: Trauznerrel és Óvárival együtt maga ment el Beszter-

²⁴ 1602. febr. 28: „exceptionibus quibusvis Joannis Jakobini, qui paternam domum et vineas domini Kakasii a Stephano Chakyo qualicunque titulo impetravit, reiectis, ipsum . . . restitueretis“ [Szádeczky, TTár 1897, 610]; aug. 30, Kakas szerint Csáky visszaítélte neki vagyonát, kivéve a fejedelmi szállásul szolgáló házát, . . . welches seinem Secretarie verbleibe [i. h. 622].

²⁵ Szádeczky, i. h. 611—24.

²⁶ Bethlen Farkas, Hist. V, 408—9. — Jakab, Tört. II, 293 ² jegyzet és fent ⁷ jegyzet. — Bethlen így jellemzi Jacobinust az id. helyen: „Jacobinus, secretarius ab epistolis, adolescens a litteris optime instructus...“

cébe, hogy a Székelynek makacsul ellenszegülő várost meghódolásra bírja. Útja sikeres volt, mert a város kiváltságainak megerősítése fejében felhagyott az ellenállással.²⁷ A tehetséges fiatalember nem tölthette be sokáig kancellári méltóságát: 1603. július 17-én urával együtt elesett a Radu Șerban vajdával vívott szerencsétlen brassói csatában. Nem volt még harminc esztendő sem.

Jacobinus János pályafutása nemcsak mint a Báthory-kori Erdély egyik magasba ívelő karrierje érdekes, hanem világot vet a korabeli kancellária hivatallá fejlődésének folyamatára is. JAKÓ ZSIGMOND nemrégén behatóan foglalkozott az erdélyi vajda kancelláriájának szervezetével a XVI. század elején és megállapította, hogy a középkori familiáris-pályákkal szemben ezidőben az egyes secretariusok a változó vajdák alatt is hivatalukban maradtak, tehát munkájukat élethivatásként fogták fel.²⁸ Természetesnek tekinthetjük, hogy a század végén a fejedelmi kancellária még inkább hivatallá vált, s hogy az oklevelezés igazi szakértői és továbbfejlesztői, mint Jacobinus is, politikai állásfoglalás nélkül végigszolgálták az egymással sokszor ellentétben, sőt háborúban álló urakat. Jacobinus hűsége és szolgálata sem Mária Krisztiernának, Báthory Zsigmondnak és Endrének, Vitéz Mihálynak, Csáky Istvánnak vagy Székely Mózesnek szólt, hanem a hivatásnak: az erdélyi fejedelmi kancellária fenntartásának és továbbépítésének. Amikor ezen túlmenően politikai szerepet is vállalt és kancellárrá lett, elsodorták őt az 1600-as évek viharos változásainak hullámai.

Ebben a nyugtalan időben kezdett hozzá Jacobinus a f o r m u l á s k ö n y v összeállításához, ezt azonban nem fejezhette be. Hogy a most kiadott oklevélgyűjtemény nem Liber Regius akart lenni, a benne foglalt darabok sorrendjéből és aránylag teljes szövegéből következtetjük: az egyes oklevelek nem időrendben helyezkednek el, hanem egy később megzavarodó tárgyi sorrendet követnek. Báthorynak egyébként is maradt fenn Liber Regiusa, melyet a múlt század végén még a bécsi közös pénzügyi levéltár »Siebenbürgische Urkunden« csomójában őriztek.²⁹ Jacobinus a középkori hagyományt folytatva össze akarta állítani a nevezetesebb, irányadónak vehető ügydarabok másolatát, hogy ezzel megkönnyítse a maga és utódai kancelláriai munkáját. Bizonyos jelek azonban arra mutatnak, hogy a másolatot nem mindig a kész oklevélről

²⁷ Bethlen V, 318. — Századok 1869, 718. — Jakab, Tört. II, 384. — Hasonló privilégium feltételével hódolt meg Kolozsvár is: Jakab, Oklt. II, 201.

²⁸ Az erdélyi vajda kancelláriájának szervezete a XVI. század elején: EM. 1947. és Erd. Tud. Füzet. 202. sz. 30–1.

²⁹ Használta Szádeczky, SzOklt. V, 166–8, 171–6.

vette, hanem a fogalmazványról, mely a kiállítás során változhatott, bár maga az előttünk fekvő munka tiszta írásánál fogva fogalmazvány-könyvnek nem mondható. Így a 2. számú nemesítő oklevél ugyanazt a címeralakot két variánsban tartalmazza, ami kiadványban természetesen lehetetlen: az egyik a címerpajzsba, a másik a sisakra helyezi a szablysás, kopjás férfit. A 20. számú pedig, melyben Mihály vajda Felsőjárai Gyulai János árváinak új adományba adja tordamegyei birtokaikat, több záradékban eltér az eredetitől; szövegünk nem szól a fennálló békés birtoklásról, az eredeti viszont kihagyja a *rebus sic stantibus* záradékot.³⁰ Mint-hogy az eredetit is Jacobinus ellenjegyezte, idegen kéz beavatkozására nem gondolhatunk. A 19. számú végül Mihály vajda nevében Enyedre hívja össze az ország haderejét, míg egyéb adatokból nyilván kitűnik, hogy a vajda tábora Szászsebesen gyűlt össze.

A gyűjtemény darabjai közül csak az 1, 5, 6, 8, 10. és 15. szám keltezett. A bennük szereplő dátumok 1597. szeptember 1-e és 1601. május 15-e között helyezkednek el. Más okleveleket kiállítóik személye vagy tartalmi jegyek alapján szűkebb időhatárok közé is szoríthatunk, mint Báthory Zsigmond többször megszakított vajdai és fejedelmi uralkodása (1581—1602), az egész gyűjtemény legszélesebb időbeli kerete. A 13. számú Mária Krisztiernától, a 15—17, 19, és 20. számú Mihály vajdától származik, az utolsó, 22. számú kiadója nincs megnevezve. Az összes többiek Báthory Zsigmond nevét viselik. Az, hogy a tőle származó 18. számú Mihály vajda oklevelei között, az 1594 előttre helyezhető 21. számú pedig ezek után helyezkedik el, kizárja a gyűjteménynek közvetlen másolás útján elképzelhető létrejöttét. Világos, hogy Jacobinus egy darabig másolatban gyűjtötte a jellemzőnek talált okleveleket, melyek közé elődeitől származó darabok is kerültek (1, 5, 6. és 21. számú biztosan ilyen). Amikor pedig a bőrkötésű kódexre szert tett, először az 1—14. számokat másolta bele, majd más tintával és rosszabb írással később vezette be a 15—22. számokat. Ha a 8. számú oklevél kelte nem volna 1601. május 15, feltehetnők, hogy az első csoportot Mihály vajda bevonulása előtt, a másodikat bukása után állította össze; így azonban arra kell gondolnunk, hogy a most kiadott gyűjteményt mindenesetre 1599 (a kötés évszáma) után, de valószínűleg 1601. május 15-e után, két részletben írta be könyvébe, s még 1602-ben befejezte. Erre abból következtetünk, hogy Székely Mózes nevét egyetlen oklevél sem viseli, Báthory Zsigmond pedig 1602. július 26-án hagyta el végleg Erdélyt.

³⁰ Kiadta Veress V, 291—2.

Tartalmilag a gyűjtemény legnagyobbbrészt a fejedelem kegyétől függő, gracionális aktusokat tartalmaz, illetőleg a kancellária perenkívüli cselekményeiről kiállított okleveleket (ügyvédvallás, kerestető parancs). Jacobinus nem volt bíró, ezért formuláskönyve egészen más színezetű, mintha egy ítélmester állította volna össze. A perfolyásra nézve nem tanulunk belőle semmit, inkább az erdélyi jognak azokat a részeit világítja meg, amelyekben a fejedelmi diszkréció szinte korlátlanul érvényesült. Most tanulságainak részletesebb megvizsgálása felé kell fordulnunk.

III.

Az alkotmány történetére vonatkozó tanulságok közül az első a fejedelem jogállását illeti. II. Szulejmán 1566-ban elismerte, s az erdélyi rendek mindig legfontosabb kiváltságuknak tekintették a szabad fejedelmválasztás jogát, a *libera electio*-t. Ezzel szemben a XVI. század második felének zivataros évtizedeiben csak a magyar király jogcíme érvényesült, vagy törekedett érvényesülésre: neki nem volt szüksége választásra, hanem a hagyományos jogcímen, a korona jogán vette birtokba az országot, illetőleg követelte fennhatóságának elismerését. 1599-ben vonult be Gyulafehérvárra az első uralkodó, aki választás helyett a fegyver jogán rendelkezett, sőt ezen a címen a birtokviszonyok újjárendezésére is igényt formált. November 20-án tett jelentést gyulafehérvári követségéről FORGÁCS ZSIGMOND Bástának, s beszámolt arról, hogy Mihály vajda a császárnak hódította meg Erdélyt, de magának veti ki az adót, állíttat katonát, „és mint örökös fejedelem úgy bír mindennel, sőt annál keményben, mert fegyverrel vette meg az országot. Nem nézi az ország szabadságát, sem decretumát.”³¹ Hasonló értelemben írt NYÁRY PÁL is a császárnak a következő év márciusában: a vajda tetszése szerint bánik az ország nemes és nemnemes lakosaival egyaránt, tehát (tehetjük hozzá) nem a választott fejedelem, hanem a hódító jogait gyakorolja.³²

Formuláskönyvünk két darabjából s a kiadott oklevelekből nyilván kitűnik, hogy a vajdának ez a magatartása nemcsak egyéni önkény, hanem átgondolt jogi felfogás kifejezése is volt.

³¹ EOE. IV, 426.

³² „Totum regnum maximopere est conturbatum et indignatum, propter eius facta et acta iniusta et violenta, quibus utitur erga incolas totius regni tam nobiles quam ignobiles sine respectu, quibuscum severe et crudeliter secundum suum placitum agit ac eos tractat, tirrannidemque exercet...” [i. h. 504—5].

Ez a felfogás két alakban nyilatkozott meg; ezeket a fenti két nyilatkozattal állíthatjuk párhuzamba. Az egyik az adományokkal kapcsolatos. Báthory Zsigmond „törvénytelen” adományait már első lemondása után, 1598 tavaszán siettek felfüggeszteni a császári biztosok, hogy a megújítások által híveket toborozhassanak a császárnak.³³ Mihály vajda hasonlóképpen járt el: mikor az 1599 novemberi gyulafehérvári országgyűlés rendjei szabadságaik és kiváltságleveleik megerősítését kérték, ezt csak a „Zsigmond fejedelem adta donación kívül” ígérte meg, s így került a jogbiztosítás a végzemény 14. cikkébe.³⁴ Ezóta a vajda minden adománylevelébe, illetőleg megerősítő okmányába belefoglalta a gyűjteményünk 15. számában olvasható hivatkozást, mely szerint a novemberi országgyűlés Zsigmond adományait hatálytalanoknak jelentette ki.³⁵ Ehhez sablonszerűen járult az ugyanott szereplő fordulat: „s egyébként is az elmúlt napokban fegyverrel hajtván hatalmunkba Erdélyt, a hadijoggal rendelkezünk.” A hadijogra való hivatkozás hol a szokásos adományos címek (magszakadás, hűtlenség) mellett, hol egyedül jelent meg, símán beleolvadva a rendes formulák közé.³⁶ A másik alak bőségesebb: megemlékezik Mihálynak a törökkel vívott sikeres harcairól, az erdélyi seregeken vett diadaláról és kijelenti, hogy a fegyverek erejénél fogva rendelkezik az önkényes intézkedés legfőbb jogával. Ezt a formát a Kolozsvárt kegyelméről biztosító, 1599. november 22-én kiadott oklevele tartalmazza; ennek párja gyűjteményünk 16. száma: KATHONAY MIHÁLY védlevele.³⁷ Ezekkel a formulákkal az erdélyi kancellária hivatalnokai, elsősorban bizonyára JACOBINUS, a nemzetközi jog szerzési címét vezették be az erdélyi jogéletbe, talán szándékosan is megkülönböztetve Vitéz Mihály uralmát elődeinek országlásától.

Az uralomnak ez a szokatlan, a hódítás címére támaszkodó volta aggodalmakat keltett az erdélyiekben. „Az kinek mentől szebb szót ad és jó akaratot mutat, az annál inkább fél” — írta már kormányzásának elején FORGÁCS ZSIGMOND.³⁸ Pedig Mihály

³³ I. h. 39.

³⁴ I. h. 434.

³⁵ Ugyanígy 17. 20. sz. és Veress V, 291, 295, 298, 320, 323, VI, 146, stb.

³⁶ 15 sz.: „et alioquin etiam ius belli superioribus diebus armis in potestatem nostram redacta Transsylvania habuerimus...” Hasonló Szádeczky, Mihály 321. — Jakab, Oklt. II, 174—5. — Veress V, 289, 295, 297 („ex eo, quod... nos regnum hoc Transsylvaniae armis in potestatem nostram redegissemus, iure belli ad nos, consequenterque collationem nostram devolutas et redactas”), 321, VI, 72, stb.

³⁷ I. h. V, 286. — 16. sz.: „summumque ius arbitrii in armis positum haberemus...”

³⁸ EOE. IV, 426.

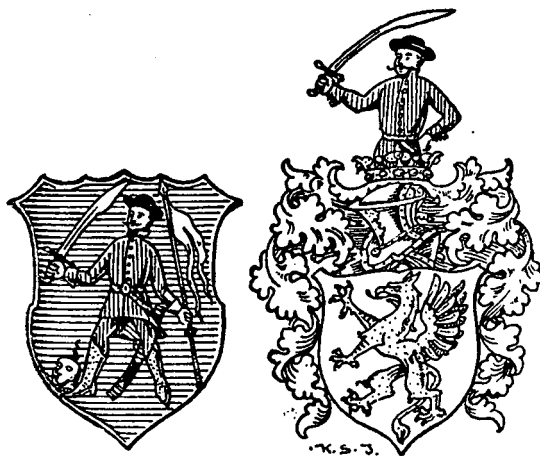
vajda alkalmazkodott az erdélyi alkotmányosság szokott formáihoz: nemcsak adományleveleiben hivatkozott az ország jogszokására, melyet maga is megerősített, hanem több alkalommal összehívta az erdélyi *absolutus princeps*-ek szokott módján az engedelmes erdélyi országgyűléseket.³⁹ Gyűjteményünk 19. száma, melyben Nagyenyedre táborba szólítja Kolozs megye közönségét, ugyancsak a szokott stílusban íródott. A félelem légkörét mégis nehezen sikerült eloszlatnia. Különösen azoknak volt okuk erre, akik az erdélyi politika előző fordulóiban Báthory Zsigmond mellett foglaltak állást.

KATHONAY MIHÁLY volt kolozsvári főbíró előző szereplése óvatosságra intette. Maga is tekintélyes polgára volt a városnak, mint a Jacobinusok; főtéri háza a mai Rhédey-ház helyén állott. 1576-ban lett aranyművesmester, 1583- és 1591-ben céhmester, s mint ilyennek része volt az utóbbi évben megerősített céhszabályok megalkotásában. 1593-ban a királybírószágot is viselte. 1595-ben a százférfiakkal együtt megesküdt a császár hűségére, 1596-ban a város főbírája volt. De szerencsétlenségére ő viselte a főbíró tisztét akkor is, amikor a lemondott Báthory Zsigmond 1598 augusztusában váratlanul visszatért Erdélybe s városából kezdte meg az uralom visszahódítását. Augusztus 20-án este érkezett Kolozsvárra s első útja a főbíró házához vezetett, ki bebocsátotta, örömmel fogadta és meg is vendégelte. Ő hívta össze a tanács azesti ülését, melyben mind felesküdt a fejedelem hűségére. Része volt Zsigmond és Mária Krisztierna másnapi találkozásának és kibékülésének létrejöttében is. A nép (Rudolf biztosainak jelentése szerint) felháborodással kísérte Kathonay és Gellyén Imre királybíró szereplését, s amikor a kocka fordult, a volt főbíró joggal félhetett a Rudolf helytartójaként bevonuló Vitéz Mihály megtorlásától.⁴⁰ Ezért amikor városa védlevelet kapott a vajdától, maga is kieszközlött egy teljesen azonos szövegű *assecuratoria*-t. Eszerint az uralkodó, bár a hadijognál fogva a meghódítottak élete és halála fölött rendelkezik, a kegyelem isteni erényét gyakorolva kijelenti, hogy Kathonaynak előző császárellenes cselekményeiért, különösen

³⁹ I. h. 416, 520. — Crăciun, I., Dietele Transilvaniei ținute sub domina lui Mihai Viteazul (1599—1600); Anuarul inst. de ist. nat. (Cluj). VII (1936—38), 620—40.

⁴⁰ Jakab, Tört. II, 299—302, 312, Oklt. II, 161. — Szádeczky, Mihály 289. — EOE. IV, 53. — Hurm. XII, 259—267, 511. — Házának fekvéséről Kelemen Lajos főigazgató úr volt szíves felvilágosítani. Szerinte K. Nagybányáról származott el Kolozsvárra. 1573—76-ban még nem szerepel a sztrájkoló kolozsvári ötvöslegények között, de a mesterek között sem [I. Deák Farkas, A kolozsvári ötvös legények strikeja 1573-ban és 1576-ban: Ért. a tört. tud. kör. XIII, 3].

Báthory Zsigmond befogadásáért rajta bosszút állni nem fog, sőt a Felség esetleges megtorló intézkedéseit is elhárítja róla; egyúttal megerősíti kolozsvári házának és négy vidéki jószágának békés birtokában. A kegyelemlevelet, mely alkalmasint a városival egy napon, 1599. november 22-én kelt, gyűjteményünk 16. száma tartalmazta fenn.⁴¹ Nem tudjuk, mi okozhatta a vajda szándékának megváltozását, de tény az, hogy Káthony két hónappal sem élte túl a kegyelemlevél kibocsátását. A császári biztosok már 1600. január 12-én jelentették uruknak, hogy Vitéz Mihály katonái szálanként tépték ki a volt főbíró szakállát, majd kegyetlen kínzás után lefejezték.⁴²

Ez a védlevél átvezet a közjog és magánjog történetében egyaránt jelentős nemeslevelekhez. Az 1. számú a Ráckevéről menekült, szilágypéri református lelkész és mostohafia, SZABÓ ISTVÁN címereslevele. A címer papi ruhába öltözött egész alakot ábrázol hajadonfőtt, ki jobbában nyitott szent könyvet tart (ennek egyik lapján Isten neve olvasható), baljával pedig markolatánál fogva éppen kihúzza felövezett szablyáját. A sisak zárt, helyenként aranyozva, különböző színű takarókkal. A 2. számú oklevél Szarvaskendi Sibrik Zsigmond serviensét, KÁLLAY PÉTERT emeli a nemesek társaságába. Ennek a nemeslevélnek érdekessége, hogy két címerleírást ad. Az egyik háromszögű pajzs kék mezejében katonai egész alakját mutatja vörös ruhában, fején fekete magyar kalappal; jobbában szablyát, baljában zászlós kópját tart. Kardhüvelye övéről függ, részben aranyozott, lába előtt levágott, vérző

⁴¹ A városnak szólót kiadta Veress V, 286.

⁴² Jakab, Tört. II, 373.

törökfejet látunk. Ebben a címerben a sisakleírás hiányzik, a másik változat viszont a pajzs természetes színű griffje fölé sisakdíszként helyezi el a vörösruhás, fekete kalapos, szablyát villogtató férfi növekvő alakját (l. a képet). Ebből az oklevélből következtetünk arra, hogy Jacobinus fogalmazványokat is vett föl gyűjteményébe; alkalmasint két lehetőség merült föl, de nem tudjuk, melyiket kapta meg végül is Kállay Péter tordai vitéz. A 10. számú végül a Topánfalván élő MIKLÓS FILEMONT és gyermekeit nemesíti meg; vörös háromszögű pajzsban kéesszürke ruhás, sárga csizmás álló férfi a címerük, ki jobbában aranytömböt, baljában serpenyős mérleget tart. A koronás zárt sisak díszé növekedő egyszarvú.⁴³ E nemeslevél egyúttal a Miklósok topánfalvi birtokát és városi házát is felmenti minden szolgálat és szolgáltatás alól. Mint látjuk, mindhárom címer foglalkozásra utal, a lelkész, a harcos, az aranybeváltó hivatásait tünteti fel.

A jogtörténet számára nem sok tanulsággal járó címeresleveleknél jelentősebb az a két mágnássá emelés, amelyet gyűjteményünk tartalmaz. Az 5. számúnak jutalmazottja KARATNAI ALIA FARKAS, ki magyarországi nemes családból származott, de még gyermekkorában jött Erdélybe. 1597 szeptemberéből keltezett oklevelünk szerint ekkor már évek óta szolgált Báthory Zsigmondnak, a török hadjáratokban is derekasán harcolt és a kamarási tisztségre emelkedett. Pályája azonban csak ezután kezdődött igazán. A fejedelem 1598-i visszatérésekor Kolozsvárt tartózkodott és Báthory mellé állott, majd Mihály vajda hívévé szegődött és tőle (a 15. számú oklevél tanúsága szerint) küllőmegyei birtokaira új adományt kapott. 1600-ban halálhíre érkezett a császári biztosokhoz, de ez tévesnek bizonyult. Bocskay Küllő megye főispánjává tette; ez volt Báthory Gábor alatt is. 1612-ben pedig háromszéki főkapitány és a brassóiak elleni sereg fővezére. Bethlen Gábor alatt tanácsos, főispán, Háromszék főkapitánya és főudvarmester volt, 1620-ban túszként visszatartották Bécsben. 1621-ben halt meg.⁴⁴ Oklevelünkben a mágnási rang mellett címerbővítésben is részesült: új címere hasított pajzs, melynek jobb vörös mezejében természetes színű fél sas látható, bal kék mezejében pedig három csillaggal beszórt jobb harántpólya. A sisak nyílt,

⁴³ A két Kállay-címert Köpeczi Sebestyén József volt szíves megrajzolni. Ugyancsak neki köszönöm a címerek szakszerű leírását is.

⁴⁴ Nagy Iván I, 18. — Kempelen I, 69. — GenFüz. II (1904), 89. — Gyulay Richárd családtört. gyűjt. az ENM. Levéltárában. — Lázár Miklós, Erdély főispánjai. Bp., 1889, 77—9. — Hurm. XII, 512, 919, 924.

helyenként aranyozva, dísze nyílt sasszárnypár. A címert csekély eltéréssel (csillagok helyett gömbök) megtaláljuk SIEBMACHERNÉL.⁴⁵

A másik új mágnás a velencei TURLONI GÁSPÁR, kinek havasalföldi vitézkedéséről érdekes részleteket mond el az érdemeit megjutalmazó 6. számú oklevél. Tudjuk, hogy Báthory Zsigmondnak nemcsak udvara volt tele olaszokkal, hanem diplomáciai kapcsolatban állott a toscanai nagyherceggel is, ki az 1595-i hadjáratban 300 vitézzel segítette. Az olasz tüzéreknek különösen nagy hasznát vette a fejedelem Giurgiu ostrománál, ügyességüket Jacobinus történeti munkája is kiemeli.⁴⁶ TURLONI nem ezek közé tartozott. Oklevelünk szerint a kereszténység védelmének vágyától indítva, saját jószántából jött Báthoryhoz, s éppen a legjobbkor. 1595 augusztus 24-én 12 lovaggal együtt érkezett Gyulafehérvárra,⁴⁷ s mint a fejedelem írja, Târgoviște, de még inkább Giurgiu sikeres ostroma alkalmával különösen kitüntette magát. Ezért Báthory nagy becsben tartotta, asztalához hívta meg, de kérésére visszabocsátotta hazájába. 1597-ben újabb hadi vállalkozás hírére ismét Erdélyben termett, s ezzel úgy megörvendezettte a fejedelmet, hogy oklevelünkben mágnássá emelte és főkamarasává nevezte ki. Ekkor azonban már nem járt olyan szerencsével, mint két évvel azelőtt; 1598 májusában már konstantinápolyi fogságáról ment jelentés Bécsbe.⁴⁸ Mágnássá emelő oklevele nem tartalmaz címeradományt.

E két oklevél jogtörténeti becsét ritkaságuk adja meg. Mivel a grófi és bárói cím csak a Habsburgok idején honosodott meg Erdélyben, általában úgy vélik, hogy a fejedelemség kora nem ismert külön főúri rendet. Az 1791:17. tc. kimondotta, hogy a grófok és bárók nem alkothatnak a nemesektől eltérő, külön rendet s a hivatalviselésben nem élvezhetnek előnyöket. BEDEUS JÓZSEF úgy vélte, hogy más államokkal szemben itt csak két rend jutott országgyűlési képviselőhez: a nemesség és a polgárság, a fejedelmi korra nézve mégis elismerte a fejedelem tanácsosait a vitézlő rend és a polgári rend fölé emelkedő „tanácsi rendnek”. DÓSA ELEK a mágnásokat a világi nemések első osztályának nevezte.⁴⁹ A kor-

⁴⁵ Wappenbuch, Ung. 8—9. és 6. tábla, Siebenbürgen 113. és 51. tábla.

⁴⁶ Szilágyi, Erdélyország I, 448—50. — EOE. III, 277, 355, 357. — Giurescu, Ist. Rom. II/1, 269—71. — Schwandtnér 4r III, 44.

⁴⁷ Veress IV, 266, 269, 311.

⁴⁸ Hurm. XII, 433. l. ¹ jegyzet.

⁴⁹ Bedeus József, Erdély nagyfejedelemség alkotmánya. Kvár, 1846, 67, 86, 95, 99, 103—4. — Dósa Elek, Erdélyhoni jogtudomány. Kvár, 1861; I, 91—2.

szakunkból kiragadott példák mégis arra figyelmeztetnek, hogy az 1600 körüli Erdélyben a tanácsban ülő főurakat éppen úgy megkülönböztették egymástól, mint az egykorú Magyarországon, csak éppen a címük nem volt meg. Az 1599-i végzemény például „főember vagy közrend“ megkülönböztetéssel él, az országnak Mihály vajda elűzése után kiadott oklevelei pedig „az előkelők és mágnások“ csoportját említik a többi karok és rendek előtt.⁵⁰ Ha tehát volt mágnási rend, ami a középkorvégi fejlemények ismeretében természetesnek tűnhetik fel előttünk,⁵¹ ebbe csak a fejedelem kegye emelhetett föl valakit. A mágnássá emelő oklevelek a jutalmazottat és finemű (vagy összes) utódait mindazokkal a kiváltságokkal és jogokkal ruházzák fel, amelyek Erdélyország mágnásait megilletik és megkívánják, hogy mindenki igaz mágnásukul ismerje el őket. Első pillantásra kitűnik, hogy a formula a nemesítő oklevelek hangzatát vette alapul. Hogy pedig az ilyen diplomák nemcsak Báthory Zsigmond egyéni kezdeményének köszönhetők, hanem később is szokásban voltak, azt II. Rákóczi Györgynek a GÖRCSÖNI SERÉDI ISTVÁN számára kiadott hasonló okleveléből következtetjük. Már Serédi atyját beíratta a szenátorok albumába az öreg Rákóczi György, most pedig a fiú az ifjabb Serédit a *magnificus* címmel tünteti ki és megengedi, hogy mindkét nemű utódaival együtt a mágnások címét és jogait élvezze.⁵² Mindezek az eddig szórványos adatok nemcsak arra figyelmeztetnek, hogy a fejedelmi Erdélyben tanácsosi méltóság és főúri rendi állás ugyanúgy elváltak egymástól, mint Magyarországon, hanem az erdélyi fejedelemség társadalmi és személyi jogi viszonyainak behatóbb megismerésére is intenek.

⁵⁰ 1599: EOE. IV, 300; 1600: „Proceres, magnates ceterique status et ordines universitatis nobilium regni Transsylvaniae“ [Jakab, Oklt. II, 177, Veress VI, 271]; „proceres primatesque ac reliqui status et ordines nobilium regni Transsylvaniae“ [Szádeczky, Mihály 361]; „proceres, magnates ac alii ordines et status necnon universitas nobilium regni Transsylvaniae“ [i. h. 366 kk.].

⁵¹ L. ezekről »Hűbériség és rendiség a középkori magyar jogban« című munkám. Kvár, 1947, VI. fejez. 1. szakaszát.

⁵² 1649: „in numerum Regni huius nostri Transsylvaniae et partium Hungariae eidem annexarum *magnatum* cooptandum et adscribendum duximus, decernentes expresse, ut amodo imposterum in omni tam publico quam privato actu, negotiisque et rebus, Tu, haeredesque et posteritatus tui utriusque sexus universi, titulo nomineque *magnifici* omnibusque eius immunitatibus, privilegiis et indultis, quibus alii veri et indubitati Regni huius nostri Transsylvaniae... magnates ab antiquo usi sunt et gavisii utunturque et gaudent, uti frui et gaudere perpetuis semper temporibus possitis et valeatis, prout...“ stb. [GenFüz. I (1903), 65].

A fejedelem kegyéből ered a nemesítésnek másik módját megvalósító, de nemesnek is juttatható fejedelmi adomány. Gyűjteményünk csak egy székelyföldi adománylevelet tartalmaz (erről alább lesz szó), de a *nova donatio* több példáját veszi fel. A 12. számú Báthory Zsigmond új adománya egy nemesi udvarházról és tartozékairól királyi jog nélkül, a 15. 17. és 20. számú pedig Mihály vajda donációi különböző nemesi jószágokról a királyi joggal együtt. Az elsőnek adományosát a szerkesztő nem tünteti fel, az utóbbiakban Erdély előkelő családjai, az Aliák, Toldyak és a Felsőjárai (Abafáji) Gyulayak részesedtek. Mint ismeretes, az új adományt olyan jószágokra adta a fejedelem, amelyek már eddig is az adományos békés birtokában voltak, de okleveleinek elvesztése vagy a tisztázatlan joghelyzet miatt a fiscalis kereset veszélyének voltak kitéve; a királyi jog hozzáadásának pedig az volt a jelentősége, hogy az előd személyére alapított, esetleg nem bizonyítható jogcím (magszakadás, hűtlenség) helyett a régebben bekövetkezett háramlás bizonyítására adott módot az adományosnak. A királyi jog hozzáadásával elnyert adománynak egyesek azt a kettős joghatást is tulajdonították, hogy az új adományos akkor is megtarthatta jószágát, ha annak előzőleg nem volt birtokában, vagy erőszakos foglalással szerezte; másrészt hogy az adománylevélbe be nem írt rokonait a további öröklésből kizárhatta, illetőleg az öröklés rendjét (fiági, illetőleg mindkétági jószág) megváltoztathatta. Dósa azonban helytálló érvekkel cáfolta meg ezt a véleményt.⁵³ Annyi bizonyos, hogy a királyi jog hozzáadása tagabb lehetőséget biztosított az adományos számára, s így jobban megerősítette birtoklásában, mint ha nem szerepelt volna. Mihály vajda donációinak kieszközlését még az is indokoltta tette a birtokosok számára, hogy az 1599 novemberi országgyűlés a privilégiumok megerősítését nem terjesztette ki Báthory Zsigmond adományleveleire, s így a háramlás érvényesítésétől joggal tarthattak. A vajda nem sokkal az országgyűlés után, december 11-én valóban el is rendelte elődje adományainak összeírását.⁵⁴

A hű szolgálatok jutalma nemcsak birtokadomány, hanem felmentés is lehetett. A 18. számban Báthory Zsigmond egy fehérvári polgárnak és feleségének ottani házát, szántóföldjét és szöllejét menti fel minden rendes és rendkívüli adó, földbér, polgári és paraszti szolgálat, beszállásolás, dézsma és kilenced alól, de ez a kedvezmény csak visszavonásig érvényes (*usque ad tempus beneplaciti*). A kor rendi felfogására jellemző, hogy az oklevél

⁵³ Dósa, i. m. II, 295, 303, 308.

⁵⁴ EOE. IV, 452.

az ingatlanok „megnemesítéséről“ beszél: a szolgálattól és adótól való mentesség nemes jószág természetével ruházta fel ezeket. Így nemesi jellegű ház és birtok volt ezután polgár tulajdonában, igaz, hogy csak a fejedelem tetszéséig. A 21. számú oklevélben biztosított kedvezmény már szűkebbkörű: a rettégi hegyen lévő szőlőket ment föl a kincstárnak járó (szekularizált) tízed és kilenced fizetése alól, ugyancsak visszavonásig.⁵⁵ Végül a 22. szám alatt egyed-árusítást biztosít a fejedelem egy kolozsvári kereskedőnek: hat évig csak ő vehet és adhat el Erdély és a Partium területén, és vihet ki ezek területéről sárga viaszt. A kereskedelem irányítása, tudjuk, a fejedelem hatáskörébe tartozott, az állami monopólium-rendszer egyre inkább kiterjedt, s a fejedelmi rendelkezések át-hágása büntetés alá esett; oklevelünk-ből láthatóan az egyed-árusítás megsértőjének áruját elkobozták.⁵⁶

A fejedelemségnek középkori hagyományokat folytató jog-rendszere ezidőtájt már kiterjedt a Székelyföldre is. Más-helyütt kimutattuk, hogy a nemesség, mely a XIV—XV. század-ban a birtokhoz kapcsolódott, a középkor végén formálissá vált és immár adomány nélkül is meg lehetett szerezni.⁵⁷ A Jagellók ko-rában egyre általánosabbá vált címereslevélnek a Székelyföldön a primori, primipilaris és pixidariusi oklevelek feleltek meg, s a birtok és hadviselés kritériumát itt is háttérbe szorította a feje-delmi oklevél. Egy ilyen primipilaris levelet tartott fenn gyűjte-ményünk 8. száma, mely a lófővé emelt sepsiszéki székelynek egy-üttal házát és birtokát is felmentette minden paraszti szolgálat és szolgáltatás alól.⁵⁸ Az a nemesség azonban, melyet az új lófő ka-pott, éppen úgy feltételes, mint a fogarasi bojároké: a jutalmazott székely köteles volt lovon, jó fegyverzettel a fejedelem szavára hadbavonulni és híven szolgálni a hazának. De érvényesült a Szé-kelyföldön az 1562-i végzemény révén az addig csak szórványosan próbálkozó királyi adományrendszer is. A 3. számú oklevél már

⁵⁵ Vö. Dósa, i. m. I, 194—97 és Jakó Zsigmond, Adatok a dézsma fejedelemségkori adminisztrációjához: Erd. Tört. Adatok V/2.

⁵⁶ Vö. Biró Vencel, Az erdélyi fejedelmi hatalom fejlődése. Kvár, 1917, 81, 112.

⁵⁷ L. az ⁵¹ jegyzetben id. műnkám i. h.

⁵⁸ Dósa, i. m. I, 101. — Nem tudjuk, kinek a javára szólt ez az ok-levél. Formulája megegyezik az 1601. szeptember 25-ről keltezett lófőlevéllel Nagyboldni Sykó Sándor javára, csak előző rendi állását libertinusként jelöli meg [SzOkl. V, 166—8]. Szádeczky számos lófővé emelő oklevél regesztáját írta ki Báthory Zsigmond Liber Regiusából, de egyik sem viseli a mi 8. számunk keltét. Csak Nagyboldni Nagy András keltezet-lei lófőlevelét azonosíthatnók vele, de erre csak Sepsiszék mindkettőben való megjelölése ad sovány alapot [SzOkl. V, 171—76].

teljesen a magyar adományrendszer elvei szerint bánik egyes udvarhelyszéki birtokokkal: ezeket előbb egy udvari familiárisának adományozta az uralkodó, majd ennek magvaszakadta után az udvarhelyi vár tartozékai közé sorozta, s most BERNÁRDFY JÁNOS-nak juttatja a tatár követségben szerzett érdemeiért. Az adománynak kiegészítője a királyi jog, melyet János Zsigmond előtt nem ismert a Székelyföld.⁵⁹ Feltűnő mégis, hogy a székely nemesség három ágához tartozóknak: a főembereknek, lófőknek és gyalog puskásoknak az ország szolgálatára rendelt (!) birtokait kivette a fejedelem az adományozás hatálya alól. Azoknak a helységeknek lakosai, melyek továbbra is valamelyik vár tartományában maradtak, nem a kiváltságosak vitézi szolgálatával, hanem a jogszokás szerinti vármunkával járultak hozzá az ország védelméhez, mint az Etédet örök időkre Udvarhely várához csatoló 14. számú oklevélből kitűnik.

Kevesebb oklevélnek van szász vonatkozása. A 9. számú a szász hatóságok és a területükön lakó nemesek közötti viszályra világít rá. Egy kőhalomszéki nemes a szász jogterületre is be akarta vinni a tehermentesség nemesi privilégiumát, de az universitas panaszára a fejedelem elrendelte, hogy a szász helységek ilyen mentesség érvényesülését régi szabadságaik értelmében akadályozzák meg. Ha tehát másutt a nemesnek személyi kiváltsága az országos jogfejlődésnek megfelelően erősebb is lett a dologi elvnel (pl. a jobbágyság birtokában volt földet művelő úr erre vonatkozóan is mentesült a dézsmától⁶⁰), a szász jogterületen a birtok maradt irányadó, s utána a nemes is szolgáltatásra volt kötelezve. Egy másik oklevél, gyűjteményünk 11. száma, a szász tizednegyedek sokat vitatott kérdését érinti. Tudjuk, hogy a szász papok dézsmáit a szekularizáció nem érintette, s csak Báthory Kristóf vette haszonbérbe negyedrészüket 1580-ban. Báthory Zsigmond már 1592-ben azt kívánta a gyulafehérvári országgyűléstől, hogy a lelkészek bérbevett negyedét ellenszolgáltatás nélkül ajánlja fel a fiscusnak, de a szász comes és a superintendens kérésére elállott tőle. 1600-ban Mihály vajda, majd Csáky István is rendelkezett a méltó bér megfizetéséről. De Báthory Gábor 1611-ben, a kőhalomszéki és beszercevidéki lelkészeket kivéve, elko-bozta az egész szász papság tizedjövedelmét, majd az 1612-i országgyűlés kérésére felszabadította ennek háromnegyedrészt, de

⁵⁹ Vö. »Magyar jog — székely jog« című munkám (Kvár, 1942) 68—9. lapját, továbbá Endes Miklós, Donatio a Székelyföldön: GenFüz. I (1903).

⁶⁰ A. C. II. 10, 1. id. Dósa i. m. I, 188.

az addig bérelt egynegyedet most már ellenszolgáltatás nélkül a fiscusnál hagyta.⁶¹ Oklevelünk még abból a korból származik, amikor a fiscalis negyedért haszonbérösszeget kellett fizetni a szász lelkészeknek, s ilyen kötelezettséggel kapta meg Felsőapold dézsmanegyedét a fejedelemtől BORONKAY JÁNOS. Az is kitűnik belőle, hogy az uralkodó tetszése szerint adta és vette el a régebben adományozott jövedelmet s egyik helységért a másikat adta hívének élte fogytaig.

A fejedelem legfőbb egyházi felügyeleti jogát tükrözteti a 7. számú oklevél. Az 1597 decemberében tartott kolozsvári zsinaton az unitárius papság püspökévé választotta VÁRFALVI KÓSA JÁNOST és megerősítéséért folyamodott Báthory Zsigmondhoz. A megerősítő oklevél felsorolja a superintendens egyházkormányzati, bírói és fegyelmi jogait: kézrátétellel papokat avat föl és helyez át, házassági és más lelki ügyekben bíraskodik és végítéletet hoz, a lelkészek botrányokozó vétségeit megfenyíti, az engedetleneket megbünteti, a papok ellen keresetet indító világiaknak igazságot szolgáltat s általában tiszte szerint kormányozza egyházait. A fejedelem meghagyja a híveknek és lelkészeknek, hogy új püspöküknek engedelmeskedjenek, őt tisztelettel fogadják és megillető jövedelmeit beszolgáltatassák. Ez az oklevél kétségtelen bizonyítéka az unitáriusok középkori hagyományokban gyökerező szentszéki bíraskodásának.

Csak kevésszámú oklevél tükrözteti a fejedelmi kancellária hiteleshelyi működését, illetőleg az uralkodó kegyelmi ténykedésétől független oklevélkiadó tevékenységét. A 4. számút az emeli ki a szokásos ügyvédvallások közül, hogy VARSY SIMON özvegye és fiai egy génuai kereskedő elleni hagyatéki perre vonatkozóan bíznak meg benne teljes hatalmú biztosokat és ügyvédek.⁶² Báthory Zsigmond olasz kapcsolatainak emléke ez az oklevél. A jogbiztosítás szolgálatában áll az az egyetlen Mária Krisztiernától származó darab, a 13. számú, mely a váradi requisitoroknak egy birtokbavezető parancs és jelentés másolatban való kiadását rendeli.⁶³ Ugyanez az oklevél tanúsága annak is, hogy a

⁶¹ I. h. I, 197—200, hozzá 1591: Báthory Zsigmond szabályzata a szász dézsmaszedők számára; 12. p.: „A dézsmás nemcsak arra a quártára, a kit ő percipiál, hanem a praedicator quartájára is szabadon vigyázhasson...” [EOE. III, 381]; 1592: Báthory terve i. h. 283, 400; 1600: Mihály vajda ígérete [Százeczký, Mihály 354]; 1600: Csáky felhívása a besztercei szász papok tizedeinek adományosaihoz [i. h. 394].

⁶² Dósa, i. m. III, 15—17.

⁶³ Vö. Papp László, A hiteles helyek története és működése az újkorban. Bp. 1936. 114.

Hármaskönyv I. 113. címében foglalt, római jogi eredetű gyám-sági jogszabályok a gyakorlatban is éltek: a kerestető parancsot itt egy özvegyasszony kérte a kancelláriától serdületlen fia törvényes gyámjaként.⁶⁴

BÓNIS GYÖRGY

IV.

Az alábbiakban közöljük — a 20. számú, már kiadott oklevél kivételével — JACOBINUS JÁNOS formuláriumának teljes szövegét. Az oklevél-mintákat betűszerinti hűséggel és az eredeti központozás megtartásával közöljük. A darabok sorszámozása tőlünk származik.

1.

Gyulafehérvár, 1598. január 25.

Báthory Zsigmond fejedelem a ráckevei Demetrinus Gáspár szilágypéri lelkipásztort, kit a törökök ősi lakóhelyéről elűztek, mostoha-fiával, Szabó Istvánnal együtt megneemesíti, s neki címert adományoz.

NOBILITATIO.

Nos Sigismundus Dei gratia Transsylvaniae et Sacri Romani Imperii Princeps, partium regni Hungariae Dominus, aurei vel-
leris Eques et Sicularum Comes etc. Memoriae commendamus, te-
nore praesentium significantes, quibus expedit universis, quod
nos cum ad nonnullorum fidelium consiliariorum nostrorum hu-
milimam intercessionem, Serenitati nostrae pro parte honorabilis
Casparis Demetrini de Ráczkewy,¹ nunc pastoris ecclesiae posses-
sionis Peer,² sedibus patriis per infideles Turcas, christiani no-
minis acerrimos hostes, miserabiliter eiecti factam; tum vero moti
illa pietate, et clementia nostra, qua erga huiusmodi egenos, et ex
felici sorte in miseram conditionem devenientes viros, praesertim
autem fidos verbi Divini ministros afficimur, ut aliquod nostrae
erga ipsum Casparem Demetrinum gratiae et liberalitatis argu-
mentum extet, idemque Caspar Demetrinus ex damnis, et calami-
tatibus illis, quibus derelicta patria, post varios errores suos
oppressus perhibetur, aliquantisper emergere, et respirare possit.

⁶⁴ Dósa, i. m. II, 80.

¹ Demetrinus Gáspárról és neveltfiáról, Szabó Istvánról nem tudunk semmit az oklevél adatain kívül, azt t. i., hogy Ráckevéről menekültek Erdélybe a török elől. Nem állapítható meg a rokonság közöttük és az 1611-, 1613- és 1648-ban nemesített Ráczkevy-családok között sem [Kem-pelen IX. 15].

² Szilágypér Szilágymegye tasnádi járásának nyugati szélén, Tas-nádtól nyugatra fekszik.

Eundem Casparem Demetrinum, ignobilibus quidem parentibus ortum, sed propria virtute, et animi sui dotibus iam pridem nobilitatum, ac per eum Stephanum Zabo privignum suum ab ipso a pueritia educatum, de speciali nostra gratia, et potestatis nostrae plenitudine, in coetum et numerum verorum nobilium praedictorum regnorum Hungariae, et Transsylvaniae, partiumque eis subiectarum annumerandos, aggregandos et ascribendos duximus, prout annumeramus, aggregamus, et ascribimus. Decernentes expresse, ut annotati Caspar Demetrinus, ac Stephanus Zabo privignus eius, haeredesque et posteritates ipsorum utriusque sexus universi, a modo deinceps, pro veris et indubitatis nobilibus habeantur, et reputentur. In signum autem huiusmodi verae et perfectae nobilitatis eorum haec arma seu insignia nobilitaria: Scutum videlicet triangulare coelestini coloris, in quo integer homo pastorali habitu indutus relecto capite stare, ac dextra librum apertum sacrarum literarum, cuius altera pagina Dei nomen continet, protendere, sinistra autem manibus capulum ensis lateri accincti stringere videtur. Supra scutum galea militaris clausa, certis suis in locis auro argentoque redimita est posita, ex cuius cono laciniae, sive lemnisci variorum colorum hinc inde defluentes, oras seu margines praescripti scuti pulcherrime ambiunt, et exornant, prout haec omnia in capite sive principio praesentium literarum nostrarum, docta manu, et arte pictoris clarius expressa, et depicta esse cernuntur, animo deliberato, et certa nostra scientia, praefato Caspary Demetrino, et per eum praelibato Stephano Zabo, ipsorumque haeredibus, et posteritatibus utriusque sexus universis, gratiose dedimus, et contulimus. Annuentes et concedentes, ut ipsi praescripta arma, seu nobilitatis insignia, more aliorum verorum, et insignitorum nobilium, ubique in praeliis, hastiludiis, torneamentis, duellis, monamachiis ac aliis quibusvis exercitiis militaribus, et nobilitaribus, nec non sigillis, vexillis, cortinis, annulis, velis, aulaeis, domibus, clypeis, tentoriis, sepulchris, et generaliter in quarumlibet rerum, et expeditionum generibus, sub merae, et syncerae nobilitatis titulo, quo eos ab universis, et singulis, cuiuscunque status, conditionis, dignitatis, et praeminentiae homines existant, dici, teneri, nominari, et reputari volumus, ferre et gestare, omnibusque iis honoribus, gratiis, privilegiis, indultis, libertatibus, praerogativis, et immunitatibus, quibus coeteri veri, et nati nobiles, ac militares homines praedictorum regnorum Hungariae, et Transsylvaniae, partiumque eis subiectarum, quomodocunque de iure, vel consuetudine utuntur, fruuntur, et gaudent, perpetuo uti, frui, et gaudere possint, et valeant.

In cuius rei memoriam, firmitatemque perpetuam, praesentes literas nostras pendentis, et authenticici sigilli nostri munimine roboratas, memoratis Caspari Demetrino, et Stephano Zabo, ipsorumque haeredibus, et posteritatibus utriusque sexus universis, elementer dandas duximus, et concedendas. Datum Albae Juliae vigesima quinta die mensis Januarii. Anno Domini millesimo quingentesimo nonagesimo octavo.

2.

Hely nélkül [1581–1602]

Báthory Zsigmond fejedelem Kállay Pétert, a tordai udvari lovasok kapitányának, Szarvaskendi Sibrik Zsigmondnak serviensét meg-nemesíti és neki címert adományoz.

ALTERA.

Nos Sigismundus, etc. Memoriae commendamus, etc. Quod nos cum ad nonnullorum fidelium consiliariorum nostrorum singularem intercessionem Serenitati nostrae propterea factam, tum vero attentis et consideratis fidelitate, et fidelibus servitiis Nobilis Petri Kállay³ servitoris generosi Casparis Sibrik de Zarwas-kend,⁴ capitanei equitum aulae nostrae de Thorda, quae ipse nobis pro locorum, et temporum varietate constanter exhibuit, et impendit, ac in futurum quoque exhibiturus et impensurus est. Eundem Petrum Kállay, de speciali nostra gratia, et potestatis nostrae plenitudine, ex statu et conditione plebea, et ignobili, in qua natus est, eximendo, in coetum et numerum verorum nobilium praedictorum regnorum Hungariae, et Transsylvaniae annumerandum, aggregandum et ascribendum duximus, etc. Decernentes expresse, ut a modo deinceps, idem Petrus Kállay,

³ Kállay Péter nem a nagykállói Kállay-család tagja, rokonsága nem állapítható meg. 1591-ben három, 1592-ben egy Kállay kapott nemeslevelet, az előbbieik közül egy magyargáldi, egy tordai előnevet viselt [Kempelen V, 319]. Tordán az 1679-i összeírás szerint is élt egy Kállay-család [Kövendi Weress Sándor, Torda őrcsaládai, Kvár, 1891, 71]. Kállay Péter kapitány volt az őse a Kállay (vagy Mészáros) családnak, nemeslevelük 1605-ből, Bocskay fejedelemtől való [ENMLt. Gyulai R. gyűjt.].

⁴ A Szarvaskendi Sibrik-család vasmegyei eredetű. Máté fiai György és Gáspár jöttek Erdélybe, az előbbi 1581-ben Báthory István hadvezére Lengyelországban, az utóbbi 1585-ben lett nagyváradi kapitány [Nagy Iván X, 171–72. — Veress Endre, Báthory István levelezése. Kvár, 1944. II, 186]. Zsigmond az előbbieknél minden bizonnyal rokona volt, mint az udvari lovasok kapitánya. 1593-ban, Báthory Zsigmondtól adományban részesült; résztvett az 1594-i összeesküvés vezetőinek elfogásában [Veress, Documente IV, 1, 212.].

ipsiusque etc. universi, pro veris etc., seu nobilitatis insignia: Scutum videlicet triangulare coelestini coloris, in quo integer homo militaris, rubeo habitu indutus, in capite pileum nigrum Hungaricum gestare, ac dextraensem militarem incurvum evaginatam stringere, sinistra autem manibus hastam equestrem banderio ornatam, qua equites Hungari in primo praelii congressu uti solent, per medium comprehensum tenere, porro vaginam ensis certis suis in partibus deauratam lateri accinxisse, ac caput Turcicum amputatum, ante pedes suos humi iacens aspicere videtur. Supra etc. Vel si tale fuerit stemma sive insigne: Scutum videlicet, etc. in quo gryphus suo naturali colore depictus, duobus pedibus posterioribus inniti videtur. Supra scutum galea militaris clausa certis suis in locis auro argentoque redimita, est posita, cui supereminet diadema regium, gemmis atque unionibus redimitum, ex qua dimidiis homo rubeo habitu indutus, umbilicotenus emergere, ac in capite pileum nigrum Hungaricum gestare, dextraque manu enssem militarem incurvum evaginatam stringere cernitur, ex cuius cono etc., prout etc. exertum etc.

3.

Hely nélkül [1598. augusztus 29. — 1602. július 26]

Báthory Zsigmond fejedelem Alsónémeti Bernárdffy Jánosnak, volt titkárának e hivatásában és a tatár nagykánnál történt kétszeri követjárásában szerzett érdemeiért az udvarhelyszéki Farkaslaka, Tordátfalva és Bikafalva helységekben Hathalmgy György magvaszakadta címén a kincstárra szállt birtokrészeket, s a farkaslaki nemesi udvarházat a királyi joggal együtt adományozza.

DONATIO.

Nos Sigismundus etc. Memoriae etc. Quod nos dignum, atque honorificum habentes respectum praeclarae fidei, ac fidelitatis, fideliumque servitiorum, et meritorum fidelis nostri Egregii Joannis Bernardffy de Also Nemethy⁵ alias secretarii nostri, quae ipse a compluribus iam annis, cum in officio secretariatus, quo hactenus functus est, potissimum vero in legationibus pro emolumento

⁵ Alsónémeti Bernárdffy Jánost, secretariusát a fejedelem 1598 elején küldte követségbe Rácz Györggyel együtt Gházi Giráj tatár nagykánhoz, hogy ezt a török szövetségtől elvonja. Április 3-án már Moldvából írt levelet Mihály havaselvi vajdának, utolsó jelentése június 1-ről van keltezve. Mire Bernárdffy visszatért sikeres útjáról, Báthory Zsigmond már lemondott, s az alkudozást Rudolf király biztosai folytatták; augusztus 13-án már ezek küldték őt a kánhoz [Secretarius EOE. III, 464. — SzOkt. IV, 128, 130. — Hurm. XII. mutató. XV/1, 730. — Veress IV, 215, 231, 235; követsége Szinnyei, Magyar írók I, 950. — EOE. IV, 15., l. ³ jegyzet, 42. l. ⁴ jegyzet. — TTár 1878. 561—76, 1879. 41—62. — Szádeczky, Mihály vajda 285, másodszer Hurm. III/1, 298].

huius regni, atque adeo Reipublicae Christianae, ad magnum Tartarorum Chamum bina vice susceptis, per eumque non minus dextre quam prudenter, ac cum nominis sui laude confectis, exhibuit, et impendit, ac in futurum quoque exhibiturus, et impensurus est. Totales, et integras portiones possessionarias, in possessionibus Farkaslaka, simul cum domo, et curia nobilitari ibidem, Thordatfalwa, et Bikafalwa vocatis, in Sede Siculicali Udvarhely existentes et habitas,⁶ olim quidem ad arcem Vdwarhely possessas, verum per nos Egregio quondam Georgio Hathalmy,⁷ aulae nostrae familiaris, donatas et collatas, eoque e vivis absque haeredibus sublato, rursus ad nos, iuxta veterem, et approbatam regni legem, et consuetudinem, rite et legitime devolutas, et redactas, ab eoque tempore ad dictam arcem Udvarhely possessas. Totum item, et omne Ius Regium, si quod in dictis portionibus possessionariis, et curia nobilitari etiam aliter qualitercunque existeret, et haberetur, aut eadem et idem nostram ex quibuscunque causis, viis, modis, et rationibus concernerent collationem, simul cum cunctis suis utilitatibus, et pertinentiis quibuscunque, terris scilicet arabilibus, cultis, et incultis, agris, pratis, pascuis, campis, foenetis, sylvis, nemoribus, montibus, vineis, vinearumque promontoriis, aquis, fluviis, piscinis, piscaturis, aquarumque decursibus, molendinis, et eorundem locis, generaliter vero quarumlibet utilitatum, et pertinentiarum suarum integritatibus, quovis nominis vocabulo vocitatis, ad easdem et idem de iure, et ab antiquo spectantibus, et pertinere debentibus, sub suis veris metis, et antiquis limitibus existentibus (dentis tamen Potioribus, Primoribus, Primipilis, Peditibusque Pixidariis, si qui forte in usum regni delecti, in iisdem possessionibus cammorarentur, eorumque juribus et haereditatibus ipsos iuste et legitime concernentibus) memorato Ioanni Bernardffy, ipsiusque haeredibus et posteritatibus universis clementer dedimus, donavimus et contulimus. Imo damus, donamus,

⁶ Bikafalva Udvarhelymegye udvarhelyi járásában a Nagyküküllő mentén, Székelyudvarhelytől délnyugatra; Farkaslaka ugyanabban a járásban, a Fehér Nyikó mentén, Székelyudvarhelytől északnyugatra, Erdőszentgyörgytől keletre; Tordátfalva a megye székelykeresztúri járásában, a Fehér Nyikó nagy ívétől északra fekszik. Az oklevél szerint mindhárom Udvarhely várának tartozéka volt [Az első említi Kniezsa István, Keletmagyarország helynevei: Magyarok és románok, Bp., 1943—44, I, 294]. Udvarhely váráról l. Benkő József, Udvarhely megye leírása. Kvár, 1944. 56—9. — R. Kiss István, A nemes székely nemzet képe. Debrecen, 1939. I, 102—4.

⁷ A Hathalmy-család veszprémmegyei eredetű. Egyik tagja, Miklós 1596-ban Mezőkeresztesnél esett el. Fia György 1631-ben halt meg. Nem lehetetlen, hogy ez azonos oklevelünk udvari familiárisával [Nagy Iván V, 67—70].

et conferimus, iure perpetuo; et irrevocabiliter tenendas, possidendas, pariter et habendas. Salvo iure alieno, harumstrarum vigore, et testimonio literarum mediante. Quas nos in formam Privilegii [!] nostri redigi faciemus, dum nobis in specie fuerint reportatae. Datum etc.

4.

Hely nélkül [1581–1602.]

Báthory Zsigmond fejedelem előtt Varsy Simon özvegye és fiait Varsy Antalt, fivérüket és Negri Kristófot különösen a Iustiniani István génuai kereskedővel, gondnokukkal szembeni hagyatéki ügyben teljes hatalmú megbízottakul és ügyvédekül vallják.

PLENIPOTENTIALIS.

Nos Sigismundus, etc. Fatemur et recognoscimus praesentium per tenorem. Quod generosa Helena Torzena, relicta vidua quondam Simonis Varsy, ac Egregii Hector, et Constantinus Varsy, filii eiusdem, in suis, ac reliquorum fratrum Ioannis Baptistae, et alterius Ioannis Antonii,⁸ nominibus et in personis, coram nobis personaliter constituti, in omnibus causis et negotiis suis. tam per ipsos contra alios, quam per alios quospiam contra ipsos in quibuslibet causis, signanter vero in causa recipiendae, et levandae pecuniae, aliarumque quarumlibet facultatum, et bonorum paternorum, prae manibus generosi Stephani Iustiniani, civis et mercatoris Genuensis, curatoris videlicet dictorum fratrum iuxta continentiam publici cuiusdam instrumenti Anconae emanati, et superinde confecti: Egregium Antonium Varsy fratrem eorum. filium videlicet dicti quondam Simonis Varsy, et Christophorum Negri, fecerunt, constituerunt, et ordinaverunt suos veros, legitimos, plenipotentisque mandatarios, et procuratores. Dantes et concedentes eis plenam, atque omnimodam auctoritatem praescripto in negotio, aliisque quibuslibet causis, quidvis cum quibuslibet agendi, tractandi. concludendi, ac alios loco suo procuratores coram quovis iudice, et iustitiae administratore constituendi, litem contestandi, ac omnia quaecumque sibi proficua fore videbuntur instituendi, et determinandi: Ratum atque firmum sese promittentes habituros, quicquid per praenotatos plenipotentis mandatarios, et procuratores, actum, dictum, factum, conclusum, determinatum, et constitutum fuerit, harumstrarum vigore, et testimonio literarum mediante. Datum.

⁸ Az oklevél szereplői Báthory Zsigmond olasz környezetéhez tar-tozhattak. Varsi Hector 1593-ban a moldvai vámbérlet perében tanúként szerepel Innsbruckban [Veress IV, 23]. Varsy-család 1622-ben. Nyitra-megyében kap nemeslevelet [Nagy Iván XII, 68, Kempelen XI, 37].

Gyulafehérvár, 1597. szeptember 1.

Báthory Zsigmond fejedelem kamarását, Alia Farkast, az udvari szolgálatban és a török háborúban szerzett érdemeiért fiági utódaival együtt Erdély mánásai közé emeli és címerbővítést adományoz neki.

CREATIO IN MAGNATEM.

In nomine sanctae et individuae Trinitatis. Ad perpetuam rei memoriam. Nos Sigismundus etc. Significamus tenore praesentium, quibus expedit universis. Quod cum principes inter alia eximiae, singularisque praestantiae monimenta, quibus nomina sua perpetuae immortalitati commendarunt, illud in primis in consuetudine habuerint etc. Vide infra etc. Quare dignum habentes respectum praeclarae erga nos fidei, integritatis et gratissimorum obsequiorum, fideliumque servitiorum Magnifici Volffgangi Alia^a cubicularii nostri, fidelis syncere nobis dilecti, quae ipse nobis a compluribus annis, assiduis cum vigiliis, et laboribus, lateri nostro continue adhaerendo, animique sui promptitudinem, et constantiam in cunctis rebus curae atque industriae illius commissis, imo in expeditionibus etiam nostris bellicis, superioribus annis contra perfidos Turcas, communes Christiani nominis hostes susceptis, laudabiliter declarando, magna cum utilitate nostra exhibuit, et impendit, ac in futurum quoque exhibiturus, et impensurus est. Eundem Volffgangum Alia, hodie in nomine Dei omnipotentis, et Domini Servatoris [!] nostri, a quo omnis honor procedit, de speciali gratia, et suprema autoritate nostra, potestatisque nostrae plenitudine, in coetum et numerum verorum regni huius Transsylvaniae, et partium ei subiectarum dominorum Magnatum annumerandum, cooptandum et ascribendum duximus, prout annumeramus, cooptamus et ascribimus. Decernentes expresse, ac firmissimo edicto nostro statuentes, ut a modo deinceps dictus Volffgangus Alia, ac haeredes masculi ab eo descendentes, ab universis et singulis cuiuscunque status, conditionis, dignitatis, et praeeminentiae homines existant, veri et indubitati domini Magnates teneri, reputari, nominari, et appellari debeant, omnibusque illis honoribus, gratiis, privilegiis, indultis, libertatibus, titulis, iuribus, praerogativis, et immunitatibus, quibus caeteri veri, et nati Magnates, seu Domini Magnifici, praetacti regni Transsylvaniae, et partium ei subiectarum, quomodocunque de iure, vel consuetudine utuntur, et gaudent, absque ullo impedimento, et contradictione, perpetuo uti, et gaudere possint, et valeant. Porro ut haec nostra erga annotatum

^a Alia Farkas életéről és címeréről l. a bevezetést.

. Volffgangum Alia, gratia, et benignitas notior omnibus, et testatior, magisque conspicua reddatur, stemma eius gentilicium, armaque priora, quibus hactenus usus est, hoc modo renovanda, augenda, et illustranda esse censuimus, quod scilicet scutum triangulare erectum, in duas aequales partes divisum, in cuius dextra quae rubeum colorem habet, media aquila naturali colore suo depicta est, in sinistra autem quae coelestinum colorem repraesentat partibus, tres lineae candidae oblique diductae visuntur, penes quas undique stellae rutilantes figuratae existunt. Scuto superincumbit galea aperta craticulata, certis suis in locis deaurata, ex cuius cono duae alae aquilinae invicem conversae attolluntur, ac ex summitate scuti ipsius, laciniae sive lemnisci variorum colorum utrinque defluunt, orasque seu margines illius scuti decenter ambiunt, et exornant, prout haec omnia in medio praesentium literarum nostrarum arte et manu pictoris clarius expressa, et effigiata esse cernuntur, animo deliberato, et ex certa scientia, liberalitateque nostra, memorato Volffgango Alia, eiusque haeredibus, et posteritatibus universis clementer dedimus, et contulimus. Annuentes et concedentes, ut iidem praescripta arma, seu insignia [ubique] in praeliis, hastiludiis, torneamentis, duellis, monomachiis, ac aliis quibusvis exercitiis, atque cunctis actibus publicis, et privatis, statum et conditionem Dominorum Magnatum concernentibus, necnon sigillis, vexillis, anulis, velis, auleis, cortinis, domibus, clypeis, tentoriis, sepulchris, et generaliter in quarumlibet rerum, et expeditionum generibus ferendi et gestandi, eisque fruendi plenariam, atque omnimodam habeant potestatis facultatem. In cuius rei memoriam, firmitatemque perpetuam, praesentes litteras nostras pendentis, et authentici sigilli nostri munimine roboratas, praenominato Volffgango Alia, ipsiusque haeredibus et posteritatibus universis, gratiose dandas duximus, atque concedendas. Datum Albae Juliae prima die Septembris. 1597.

6.

Gyulafehérvár, 1597. november 12.

Báthory Zsigmond fejedelem a velencei Turloni Gáspárt, ki a Szinán basa elleni hadjáratban önként vett részt, Tárgoviste és Giurgiu ostrománál kitüntette magát és most újabb török háború hírére Erdélybe visszatért, minden utódával Erdély mágnásává emeli és főkamarsává nevezi ki.

ALTERA FORMULA.

In nomine Sanctae et Individuae Trinitatis. Ad perpetuam rei memoriam. Nos Sigismundus Dei gratia Transsylvaniae, Molda-

viae, Valachiae Transalpinæ, et Sacri Romani Imperii Princeps, partium regni Hungariæ Dominus, aurei velleris Eques, et Siculo-
rum Comes etc. Significamus tenore præsentium, quibus expedit, universis. Quod cum Principes inter alia eximiae, singularisque præstantiæ monimenta, quibus nomina sua perpetuæ immortalitati commendarunt, illud in primis in consuetudine habuerint, ut præclara fidelium suorum facinora, et merita, condignis ac debitis præmiis ex liberalitate heroica prosequerentur, nulla enim re fortes viri magis ad virtutem, et ardua quæque intrepide subeunda excitantur, quam laudis et gloriæ stimulis, quo quidem ardore inflammati, etiam cum vitæ discrimine de principibus viris, deque eorum patria benemereri assidue student. Hinc et nos caeterorum principum exempla imitantes nullis non præmiis in militia exercitatos, aliisque virtutibus præditos viros ornare et prosequi, ac quosdam veluti stimulos ad maiora in dies pro nobis audenda eis addere solemus. Quare debitum, et honorificum habentes respectum, præclaræ erga nos fidei, integritatis, et gratissimorum obsequiorum, insigniumque meritorum fidelis nostri Magnifici Casparis Turlonii Veneti,¹⁰ illustri loco, et familia oriundi, quæ ipse nobis in superioribus impacatis temporibus, bellicisque expeditionibus nostris, summa cum animi sui contentione, alacritate, atque constantia exhibuit, et impendit: Nam dum superioribus annis contra Synanum Passam, Summum Vesyrum, et Ducem exercitus Imperatoris Turcarum, (qui occupata provincia nostra Transalpinensi, istud quoque regnum Transsylvaniæ invadendum animo suo destinaverat) bellum gereremus, eique cum exercitu nostro occurreremus, idem Caspar Turlonius audita eius belli fama, præclaro duntaxat suo in Rempublicam Christianam, et nos amore incitatus, nec personæ, nec laboribus, nec sumptibus suis pepercit, sed emensis longis, difficilisque itinerum ambagibus, necessario maxime tempore in castra nostra venit, ac superatis una nobiscum alpi-
bus, in terram Transalpinensem cupidissime descendit, cumque dictus Synanus Passa (licet numerosiore exercitum haberet) impetum nostrum se sustinere posse diffidens, motis Tergowistia castris Turcicis, fuga sibi consulere decrevisset, ac nos arcem et oppidum Tergowistiensem, quæ prævalido Turcarum præsidio tenebantur, obsidione cinxissemus, tantam solertiam, fortitudinem, et audentiam suam declaravit, ut nihil in ipso officii, et promptitudinis amplius desiderari posset. Deinde cum præfatum Synanum Passam persequi statuissimus, ac ad arcem Gyrgio vocatam ad fluentia Danubii, ubi

¹⁰ Turloni Gáspárról l. uo.

ille transitum sibi iampridem, metu percussus praeparaverat, in praealtis rupibus sitam pervenissemus, eamque et natura loci, et praesidio Turcico imposito satis munitam invenissemus, atque necessario obsidere coacti fuisset, annotatus Caspar Turlonius moenia arcis illius nobis inspectantia ascendit, ac, licet hostes acriter resisterent, superatis omnibus difficultatibus, praeclara quaeque et fortis et prudentis militis officia praestitit. Caeterum eadem arce Dei praepotentis beneficio in potestatem nostram redacta, et bello ex animi nostri sententia confecto, provinciaeque nostra Transalpinensi pacata, is Caspar Turlonius honestissimam a nobis discedendi veniam impetrans, reducem se in patriam fecit, ac audita fama novi belli per nos adversus Turcas acerrimos Christiani nominis hostes suscepti, nunc denuo ad nos se contulit, quem ita in nos animatum esse agnoscimus, ut eum ab officio fidelissimi, et constantissimi, nostrique amantissimi hominis nunquam recessurum esse putemus. Eundem igitur Casparem Turlonium, tanquam de nobis, et regnis nostris benemeritum, ac favore, munificentiaeque nostra apprime dignum, de speciali gratia nostra, et potestatis nostrae plenitudine, in coetum et numerum verorum regni huius Transylvaniae, et partium ei subiectarum Dominorum Magnatum annumerandum, cooptandum, et ascribendum duximus, prout annumeramus, cooptamus, et ascribimus. Decernentes expresse, ut praefatus Caspar Turlonius, ipsiusque haeredes, et posteritates universi a modo deinceps, pro veris, et indubitatis Dominis Magnatibus habeantur, et reputentur, omnibusque et singulis illis honoribus, gratiis, privilegiis, indultis, libertatibus, titulis, iuribus, praerogativis, et immunitatibus, quibus caeteri veri, et nati Magnates, seu Magnifici domini antelati regni Transsylvaniae, et partium ei subiectarum quomodocumque de iure, vel consuetudine utuntur, fruuntur et gaudent, perpetuo uti, frui et gaudere possint, et valeant. Porro, ut haec nostra erga ipsum Casparem Turlonium gratia, et benignitas magis conspicua esse censeatur, eundem Casparem Turlonium in Summum Cubicularium nostrum eligendum, nominandum, creandum et constituendum duximus, imo eligimus, nominamus, creamus, et constituimus per praesentes. Quocirca vobis universis ordinibus fidelibus syncera nobis dilectis, praesentium noticiam habituris committimus, et mandamus harum serie firmiter, ut acceptis praesentibus vos quoque memoratum Casparem Turlonium, eiusque haeredes, et posteritates universos, pro veris et indubitatis praescripti regni Transsylvaniae, et partium ei subiectarum Dominis Magnatibus, ipsum autem Casparem Turlonium, pro summo quocumque Cubiculario nostro agnos-

cere, tenere, et reputare, eidemque debitum honorem exhibere, ac in eo munere suo liberam procedendi facultatem prebere et permittere modis omnibus debeatis, et teneamini. Secus non facturi. In cuius rei firmum, et evidens testimonium praesentes litteras nostras sigilli nostri pendentis, et authentici munimine roboratas, praenominato Caspari Turlonio, ipsiusque haeredibus, et posteritibus universis gratiose dandas duximus, atque concedendas. Datum Albae Juliae, duodecima die mensis Novembris. Anno Domini millesimo quingentesimo nonagesimo septimo.

7.

Hely nélkül [1597. december 14–31].

Báthory Zsigmond fejedelem Várfalvi Kósa Jánost, a kolozsvári zsinaton választott unitárius superintendenst hivatalában megerősíti és felruházza őt a lelkészavató, egyházfegyelem, egyházi bíráskodás és egyházkormányzat jogával.

CONFIRMATIO EPISCOPATUS.

Sigismundus etc. Memoriae commendamus etc. Quod cum honorabiles Pastores certarum Ecclesiarum Evangelicam doctrinam in ditione nostra profitentes, in generali ipsorum conventu in civitate nostra Coloswar, die decima quarta currentis mensis Decembris proxime praeterita celebrato, communi voto, et unanimi consensu Honorabilem Ioannem Kosa, Varfalwinum,¹¹ doctrina, et vitae innocentia praestantem, ad obeundum munus Superintendentis nominaverint et delegerint nobisque humilime supplicaverint, ut nos quoque hanc ipsorum electionem, ratam habere eundemque Joannem Kosa, in eiusmodi munere, seu officio confirmare dignaremur. Ideo nos cum ad humilimam intercessionem nonnullorum fidelium Consiliariorum nostrorum, quibus virtus, eruditio, praeclari mores, et in primis vita honeste acta eiusdem Joannis Kosa nota, atque perspecta est, nobis propterea factam, tum etiam hac spe freti, quod ipse ad gerendum hoc gravissimum, atque laboriosum munus, omnes ingenii, et corporis sui nervos sit collaturus,

¹¹ Várfalvi Kósa János székely családból származott, hasonló nevű atyja Aranyosszék kapitánya volt. Az 1590-es években kolozsvári prédikátor; 1599. október 11-én fizetésemeléséről értesülünk. Ez időben írta »Katechesis az idvesség fundamentumáról« című kitéjét, melynek kis változata többször nyomtatásban is megjelent, közép és nagy változata kéziratban maradt. 1597. december 14-én Enyedi György utódként választották püspökké, de már 1601. január 3-án meghalt. Fia, Máté 1621-ben a kir. tábla ülnöke [Nagy Iván VI, 378. — Jakab, Tört. II, 335. l. ² jegyzet. — Ferenc József, Unitárius kis tükör (átdolg. Vári Albert). Kvár, 1930].

nihilque unquam alieni ab officio suo, nec publice, nec privatim ullo unquam tempore tentaturum, aut commissurum. Eundem Ioannem Kosa, quod Deus bene vertat in Episcopum, sive Superintendentem Ecclesiarum praedictarum ab ipsis Pastoribus electum, nos quoque in eo officio confirmandum duximus, imo confirmamus praesentium per vigorem. Dantes eidem et concedentes omnimodam potestatem, et auctoritatem in praedictis Ecclesiis, ex Collegii sui sententia, per impositionem manuum ministros probatos constituendi, et collocandi, causas matrimonii, et alias quaslibet forum spirituale concernentes diiudicandi, sententiamque in eis decisivam ferendi, errata ministrorum, scandala prae se ferentia, corrigendi, rebellesque debito modo puniendi. Item laicis contententibus adversus Clerum, ius et iusticiam dicendi, Ecclesias suas bono, et decenti ordine regendi, ac omnia quae sui muneris erunt rite peragendi, et exequendi, prout damus, et concedimus hisce literis nostris. Quocirca vobis universis, et singulis, Archidiaconis, Plebanis, et aliis quibuslibet viris Ecclesiasticis, item Secularibus cuiuscunque status, et conditionis hominibus, signanter vero Evangelicam doctrinam profitentibus, et sectantibus, harum serie committimus, et mandamus firmiter, quatenus a modo deinceps, intra tempus beneplaciti nostri, et praedictarum Ecclesiarum, eundem Joannem Kosa vos quoque pro vero, et legitimo Superintendenti vestro salutare, agnoscere, et reputare, ac in omnibus ad suam functionem spectantibus, debitam reverentiam, et obedientiam eidem praesentare, sed et de universis proventibus eidem provenire debentibus respondere, et per eos quorum intererit responderi facere debeatis, et teneamini. Secus non facturi. Praesentibus perlectis etc. Datum.

8.

Kolozsvár, 1601. május 15.

Báthory Zsigmond fejedelem egy sepsiszékbeli székelty lovas szolgálat feltételével lófővé emel, házát és birtokát pedig minden adó, szolgáltatás és paraszti szolgálat terhétől felmenti.

PRIMIPILATUS CUM EXEMPTIONE DOMUS.

Nos Sigismundus etc. Memoriae commendamus, tenore praesentium significantes, quibus expedit universis. Quod nos cum ad nonnullorum fidelium Consiliariorum nostrorum singularem intercessionem nobis propterea factam; tum vero attentis et consideratis fidelitate et fidelibus servitiis Nobilis Agilis t. de t., quas ipse Principibus Transsylvaniae, Praedecessoribus nostris, deinde nobis, et huic regno pro locorum et temporum varietate exhibuit

et impendit, ac in futurum quoque exhibiturus et impensurus est. Eundem t. ex statu et conditione plebea eximendum, ac in coetum et numerum verorum huius regni nostri Transsylvaniae Primipilorum Siculorum annumerandum, aggregandum, cooptandum, et ascribendum duximus, prout annumeramus, aggregamus, cooptamus, et adscribimus. Decernentes expresse, ut a modo deinceps idem t. ipsiusque haeredes, et posteritates universi pro veris et indubitatis Primipilis Siculis habeantur, et reputentur, omnibusque et singulis iis honoribus, gratiis, privilegiis, indultis, libertatibus, et immunitatibus, quibus caeteri veri, nati, et indubitati Primipili, quomodocumque de iure, et consuetudine utuntur, fruuntur, et gaudent, perpetuo uti, frui, et gaudere valeant atque possint: Ita tamen, ut idem t., haeredesque et posteritates ipsius universi, bonis equis, frameis, galeis, loricis, clypeis, hastis, ac aliis instrumentis militaribus more aliorum Primipilorum bene instructi, ad mandata nostra, et Successorum nostrorum omnibus bellicis expeditionibus, tam generalibus quam partialibus interesse, fidelemque patriae operam navare debeant, et sint astricti. Et nihilominus domum eiusdem in dicta possessione t. in vicinitatibus domorum Providorum t. et t. ab una, ac t. partibus ab altera in Sede Siculicali Sepsi existente habitam, ab omni censuum, taxarum, et contributionumstrarum, tam ordinariorum, quam extraordinariorum, subsidiique et lucri Camerae nostrae solutione; Item seminaturas, allodiaturas, agricolationes, et alias quaslibet haereditates Siculicales, a decimarum, nonarum et capetiarum pensione, servitiorumque quorumlibet plebeorum exhibitione, in perpetuum gratiose eximendas et supportandas duximus, prout eximimus, et supportamus praesentium per vigorem. Quocirca vobis Egregiis, Nobilibus, Agilibus t. Capitaneo arcis nostrae t. Iudicibus, Vice Iudicibusque Regiis, Dicatoribus, Decimatoribus et Exactoribus contributionum dictae Sedis Sepsy, nec non Iudici et Iuratis Civibus annotatae possessionis t. modernis, et futuris quoque pro tempore constituendis, eorumque vices gerentibus, harum serie committimus et mandamus firmiter, quatenus acceptis praesentibus, vos quoque a modo deinceps praefatum t., haeredesque et posteritates ipsius universas pro veris et indubitatis Primipilis habere et reputare, neque eosdem ratione praescriptae domus, et haereditatum suarum, ad aliquam censuum, taxarum, et contributionumstrarum, tam ordinariorum, quam extraordinariorum, subsidiique et lucri Camerae nostrae solutionem, item decimarum, nonarum, et capetiarum pensionem, servitiorumque quorumlibet plebeorum exhibitionem, cogere, et compellere, aut

propterea eosdem in personis, rebus, et bonis ipsorum universis, impedire, turbare, molestare, seu quovis modo damnificare praesumatis, nec sitis ausi modo aliquali. In cuius rei memoriam, firmitatemque perpetuam, praesentes litteras nostras, pendentis et authentici sigilli nostri munimine roboratas, memorato t., ipsiusque haeredibus, et posteritatibus universis gratiose dandas duximus, et concedendas, harum nostrarum vigore, et testimonio litterarum mediante. Datum in Civitate nostra Coloswar die decima quinta Maii. Anno Domini millesimo sexcentesimo primo.

9.

Hely nélkül [1581–1602]

Báthory Zsigmond fejedelem a szász egyetemnek arra a panaszára, hogy a Köhalomszékben fekvő Koboron lakó nemes Kobory Márton ot-tani házát minden paraszti és polgári tehertől mentesíteni kívánja, meg-hagyja minden szász tisztviselőnek és helyi közösségnek, hogy a kobo-riak szabadságait tartsák meg és ilyen mentességet ne adjanak.

MANDATUM, UT IN ANTIQUA IMMUNITATE
CONSERVENTUR.

Sigismundus etc. Fidelibus nostris universis et singulis Spectabilibus, Magnificis, etc. Item Prudentibus et Circumspectis Magistris Civium, Regiis et Sedium Iudicibus, Villicis, caeterisque Iuratis Civibus, et Universitati Saxonum quarumcunque civitatum, oppidorum, villarum, et possessionum, cunctis etiam aliis, etc. S. et gratiam nostram. Expositum est nobis nomine totius Universitatis Saxonum nostrorum Transsylvaniensium, quendam hominem militaris ordinis, nomine Martinum Kobory¹² contra vigorem privilegiorum Universitatis Saxonum, domum suam in possessione Kobor¹³ in Sede Keohalom existentem habitam eximere, et ab omnibus oneribus, et gravaminibus quibuslibet, servitiis item plebeis, et civilibus supportatam habere velle. Supplicatum itaque est nobis pro parte Universitatis Saxonum, ut nos eosdem in antiquis eorum privilegiis, a praedecessoribus nostris, et nobis eisdem concessis, ac pristinis libertatibus, et immunitatibus solitis, et consuetis conservare dignaremur. Cum autem nolimus subditos nostros in antiquis suis immunitatibus per quospiam turbare, imo eosdem in eiusmodi praerogativis, et antiquis privilegiis, tam nos

¹² Kobory-nemesleveleket 1611 és 1651-ből ismerünk. Nem tudjuk, kapesolatban áll-e K. Márton a nemességszerzőkkel, vagy a kihalt szombatfalvi Kobory-családból való-e [Kempelen VI, 78].

¹³ Kobor Köhalomszékben, utóbb Nagyküküllő megye köhalmi járásában, Köhalomtól délnyugatra, Fogaras irányában fekszik

ipse conservare quam per alios quospiam conservari facere volentes, vobis et vestrum singulis harum serie firmiter praecipientes mandamus, ut visis praesentibus, vos quoque dictos Saxones nostros in Sede Saxonicali Keohalom commorantes, signanter vero dictos Koborienses, in antiquis privilegiis suis hactenus in usu habitis aliqua ex parte impedire, turbare, et molestare nequaquam praesumatis, neve contra ipsorum privilegia in medio eorundem cuiquam domum exemptam, et ab oneribus communibus supportatam cuiquam habere permittatis, imo ipsos in suis omnibus privilegiis, libertatibus, et immunitatibus penitus et per omnia tueri, protegere, et defendere debeatis et sitis adstricti, autoritate nostra hac in parte vobis attributa, et communi aequitate idipsum requirente. Secus non facturi. Praesentibus, etc.

10.

Gyulafehérvár, 1599. március 9.

Báthory Zsigmond fejedelem Miklós Filemont fiaival és leányaival megnevesíti, nekik címert adományoz, városi házukat és topánfalvi birtokukat pedig minden adótól, szolgáltatástól, paraszti és polgári szolgálattól felmenti.

NOBILITATIO CUM ARMIS ET EXEMPTIONE DOMUS.

Nos Sigismundus etc. Memoriae commendamus etc. Quod nos etc. tum etc. et impensurus est. Eundem igitur t. et per eum t. de speciali nostra gratia, et potestatis nostrae plenitudine, ex statu et conditione plebea, et ignobili, in qua nati sunt, et hactenus extiterunt, eximendos, ac in coetum, et numerum verorum regni Hungariae et Transsylvaniae nobilium annumerandos, aggregandos, et ascribendos duximus, prout annumeramus, aggregamus, et ascribimus. Decernentes expresse, ut a modo deinceps iidem t. et per eum t., ac ipsorum haeredes, et posteritates utriusque sexus universae, pro veris et indubitatis nobilibus habeantur et reputentur. In signum autem huiusmodi verae et perfectae nobilitatis eorum, haec arma seu nobilitatis insignia: Scutum videlicet triangulare rubei coloris, in cuius campo vir caesio amictu, pedibusque cothurno indutus, dextra auri palacram, sinistra bilancem tenere conspicitur. Supra scutum galea militaris clausa diademate regio exornata est posita, ex quo diademate Monoceros umbilicotenus eminet, quem utrinque singula uri cornua sursum porrecta includunt, ex cuius quidem galeae cono teniae sive lemnisci variorum colorum hinc inde defluentes, utramque scuti partem pulcherrime ambiunt, et exornant, prout haec omnia in capite seu principio praesentium literarum nostrarum docta manu, et arte pictoris cla-

rius expressa et depicta esse cernuntur, animo deliberato, et ex certa scientia, et liberalitate nostra praefatis t. et per eum t. ipsorumque haeredibus, et posteritatibus utriusque sexus universis clementer dedimus, donavimus, et contulimus, Annuentes, ut ipsi praescripta arma, seu nobilitatis insignia more aliorum verorum et insignitorum nobilium armis utentium, ubique in praeliis, hastiludiis, torneamentis, duellis, monomachiis, et aliis quibusvis exercitiis nobilitaribus, et militaribus, necnon sigillis, vexillis, cortinis, velis, anulis, aulaeis, domibus, clypeis, tentoriis, sepulchris, et generaliter quarumlibet rerum et expeditionum generibus sub merae et syncerae nobilitatis titulo, quo eos ab universis et singulis, cuiuscumque status, conditionis, dignitatis, et praeeminentiae homines existant, dici, teneri, nominari, et reputari volumus, ferre et gestare, omnibusque et singulis iis honoribus, gratiis, privilegiis, libertatibus, immunitatibus, ac praerogativis, quibus caeteri veri et nati nobiles, ac militares homines praedicti regni Hungariae et Transsylvaniae quomodocumque de iure, et consuetudine utuntur, fruuntur, et gaudent, perpetuo uti, frui, et gaudere valeant atque possint. Et nihilominus pro ampliori benignitatis nostrae erga eos declaratione, domum eorundem in oppido t. vocato, vicinitatibus domorum providorum ab oriente t. ab occidente t. a meridie t. a septentrione vero t. colonorum nostrorum in comitatu Albensi Transsylvaniae existentem habitam, ab omni censuum, taxarum, et contributionum nostrarum, tam ordinariarum, quam extraordinariorum, subsidiique et lucri Camerae nostrae solutione, servitiorumque quorumvis plebeorum, et civilium exhibitione, Item agrolationes ipsorum quaslibet, in territorio eiusdem possessionis Topanffalwa¹⁴ a decimarum, nonarum, nobis et successoribus nostris, quotannis provenire debentium pensione, in perpetuum eximendas, supportandas, et nobilitandas duximus, prout eximimus, supportamus, et nobilitamus praesentium per vigorem. Quocirca vobis Magnificis, Generosis, ac Egregiis, et Nobilibus, Comitibus, ViceComitibus, et Iudicibus nobilium quorumcunque comitatum, Dicatoribus, et Exactoribus contributionum nostrarum, Arendatoribus et Decimatoribus decimarum nostrarum, in Comitatu Albensi Transsylvaniae praedicto, Item Emerico Zykzaÿ Provisorio nostro Albensi,¹⁵ ac Stephano Thorda

¹⁴ Topánfalva Torda-Aranyos megye topánfalvi járásában, az Aranyos mentén, Abrudbányától északra fekszik.

¹⁵ Erdélyben számos Szikszay-család élt, egyikük Gyulafehérvárról írta magát. Nem tudjuk, melyikhez tartozott Sz. Imre [Nagy Iván X, 702. – Kempelen X, 164]. Mint fehérvári provisorot említik 1594-ben mint

Exactori rationumstrarum, ac Officiali possessionis Topanfalwa,¹⁶ Item Prudentibus et Circumspectis Iudici, coeterisque iuratis Civibus annotatae possessionis nostrae Thopanfalwa, cunctis etiam aliis, quorum interest, vel intererit, modernis et futuris quoque pro tempore constituendis, harum serie committimus et mandamus firmiter, quatenus vos quoque domum praescriptam, annotatorum Philemonis Miklos,¹⁷ et liberorum suorum, ab omni censuum, et contributionumstrarum, tam ordinariarum, quam extraordinariarum, subsidiique et lucri Camerae nostrae solutione, servitiorumque quorumvis plebeorum et civilium exhibitione, decimarum, nonarumque pensione in perpetuum exemptam, supportatam, et nobilitatam habere, neque eosdem propterea, aut haeredes et posteritates ipsorum utriusque sexus universas in personis, rebus et bonis ipsorum quibusvis impedire, turbare, molestare, seu damnificare praesumatis, nec sitis ausi modo aliquali. Secus non facturi. Praesentibus perlectis exhibentibus restitutis. In cuius rei memoriam, firmitatemque perpetuam praesentes litteras nostras pendentis et authentici sigilli nostri munimine roboratas, eisdem Philemoni Miklos, Ioanni, Petro, et Hieremiae, ac Prisciae, et Mariae filiis, ipsorumque haeredibus et posteritatibus utriusque sexus universis, clementer dandas esse duximus et concedendas. Datum in civitate nostra Alba Iulia nona die mensis Martii. Anno Domini millesimo quingentesimo nonagesimo nono.

11.

Hely nélkül [1591–1598]

Báthory Zsigmond fejedelem Mindszenti Boronkay Jánosnak hű szolgálataiért és a tőle visszavett péterfalvi és récsei tizednegyedért kárpótlásul a helyi lelkésznek fizetendő bér kötelezettségével, élete fogytáig a szerdahelyszéki Felsőapold tizednegyedét adományozza.

COLLATIO DECIMARUM.

Nos Sigismundus etc. Memoriae etc. Quod nos etc. tum vero attentis et consideratis fidelitate et fidelibus servitiis, fidelis nostri

kővári kapitányt és fehérvári udvarbíró 1595-ben, mint fehérvári provisor és Aranyosszék királybíráját 1598-ban [Jakab, Okl. II, 171–2. — Veress IV, 210, V, 144].

¹⁶ A Torda-család a hasonló nevű biharmegyei helységből vette nevét. Tagjai közül Zsigmond I. Ferdinánd korában kamarai tanácsos (1556), Máté pedig verset írt Jacobinus művéhez (1596). T. István számvévőről személy szerint nem tudunk többet [Nagy Iván XI, 181]. Egy T. István 1598. június 15-én jelentést tesz Bécsbe a császári követek és Mihály vajda tárgyalásairól [Hurm. XII, 362].

¹⁷ Számos székely eredetű Miklós-családot ismerünk, egyikük Borosod megyébe szakadt [Nagy Iván VII, 477. — Kempelen VII, 202. — ENMLt. Gyulai-gyűjt.]. M. Filemon és családja egyikkel sem azonos;

Egregii Ioannis Boronkaÿ de Mindszenth,¹⁸ quae ipse nobis pro locorum et temporum varietate, summa cum animi sui promptitudine, atque constantia exhibuit et impendit, ac in futurum quoque exhibiturus et impensurus est. In recompensam totalium quartarum decimalium, possessionum nostrarum Peteorffalwa in Sebesiensi,¹⁹ et Reche vocatarum in Zerdaheliensi Sedibus Saxonicalibus²⁰ existentium, eidem Ioanni Boronkaÿ a nobis superioribus annis donatarum et collatarum, ac exposit ipsi per nos ademptarum, totalem et integram quartam decimalem possessionis nostrae Felseoapold nuncupatae, in dicta Sede Zerdeheliensi adiacentis,²¹ vini utputa, tritici, siliginis, hordei, avenae, milii, canabis, lini, speltaris, et aliorum bladorum, atque terra, nascentium, caeterarumque rerum decimari solitarum, alias in rationem nostram percipi, et accumulari solitarum, memorato Ioanni Boronkaÿ pro consueta eiusdem quartae decimalis arenda Pastori Ecclesiae praedictae possessionis Felseoapold, suo apto, et convenienti tempore annuatim persolvenda, vita eiusdem Ioannis Boronkaÿ durante, clementer dandam, deputandam, et conferendam duximus, prout damus, deputamus et conferimus praesentium per vigorem. Quo circa vobis fidelibus nostris Egregius Benedicto Mindzenth Capitaneo arcis nostrae Udvarhely, et Arendatori decimarum nostrarum Transsylvaniensium,²² ac Petro Litterato Arros de Vizakna, Ac-

keresztnevek román eredetre vallanak. A családfő 1598. március 16-án kapott új adományt Báthory Zsigmondtól a királyi joggal, békésen bírt topánfalvi örökségéről [Veress IV, 154].

¹⁸ Mindszenti Boronkay János a századfordulón sokat szereplő eszes és vagyonos férfiú, tekintélyes családok rokona volt. Vagyonának jórésze Básta idejében elveszett, 1602-ben Báthory Zsigmond elzáratásában juttattak neki szerepet, 1603-ban Básta elől családjával együtt Káransebesre menekült, magával hurcolva a hadvezér rokonát, gróf Capreoli Tamást. 1604-ben Básta elfogatta és miután a katolikus hitre térést megtagadta, felakasztattatta [Nagy Iván II, 190]. Mint a kolozsvári nemesek ügyében kiküldött egyik bírót látjuk 1594-ben [Jakab, Okl. II, 171–2].

¹⁹ Péterfalva Szászsebestől délre fekszik, eredetileg Fehérmegye keleti részéhez tartozott [Kniezsa i. m. 251. — Iczkovits Emma, Az erdélyi Fehér megye a középkorban. Bp., 1939. 87].

²⁰ Récese 1913-tól Szebenrécese, Szerdahelytől nyugatra fekszik.

²¹ Felsőapold, később Nagypold Szerdahelytől délkeletre fekszik.

²² Vicei Mindszenty Benedek Magyarországról jött be Erdélybe, Báthory Zsigmondnak udvari familiárisa, 1590-től az erdélyi dézsmák haszonbérloje, Mihály vajda alatt is az. 1591-től Udvarhelyszék főkapitánya, 1594-ben székely hadakkal vonult be Kolozsvárra a vérengzés fedezésére. 1598-ban már tanácsos, Maros- és Udvarhelyszék királybírája, majd Doboka megye főispánja, 1603-ban követségben járt Rudolfnál. Meghalt 1610 őszén [Nagy Iván VII, 506. — Lázár, Erdély főispánjai 135–6. — Hurm. XII, 627. — Veress IV, 127. — SzOkl. IV, 134]. Az oklevél keltezéséhez életrajzi adatait vettük alapul.

cumulatori certarum decimarum nostrarum Saxonicalium,²³ eorumque vices gerentibus, modernis scilicet, et futuris quoque pro tempore constituendis, praesentium notitiam habituris, committimus et mandamus harum serie firmiter, ut acceptis praesentibus, vos quoque a modo deinceps praescriptam quartam decimalem praenotatae possessionis Felseoapold, praenominato Ioanni Boronkaÿ, vita (ut praemissum est) eius durante, singulis annis persoluta, iusta et competenti eiusdem quartae decimalis arenda, Pastori Ecclesiae ipsius possessionis. Felseoapold, pro se accumulandi, et percipiendi, in usumque suum proprium convertendi facultatem prebere debeatis, et teneamini. Secus etc. Praesentibus. Datum etc.

12.

Hely nélkül [1581—1602]

Báthory Zsigmond fejedelem a biharmegyei Csátáron levő nemesi udvarházat az ugyanott és Tótteleken fekvő tartozékaival együtt a királyi jog nélkül egy ismeretlennek és minden örökösének újra adományozza.

NOVA DONATIO DOMUS SINE IURE REGIO.

Nos Sigismundus etc. Totalem et integram domum et Curiam eorundem nobilitarem emticiam, in possessione nostra Chátar vocata in comitatu Bihorensi existenti,²⁴ vicinitatibusque domorum, et curiarum, providi t. et t. coloni nostri ab una, ac viae publicae plaustralis ab altera, partibus habitam, simul cum horto fructifero eidem curiae annexo, ac terris arabilibus, pratis, faenilibus et vineis, intra limites et in promontorio dictae possessionis Chátar, et alterius possessionis Tothtelek nuncupatae in praetacto Comitatu Bihoriensi adiacentis,²⁵ aliisque cunctis utilitatibus, attinentiis, et emolumentis quibuslibet ad praenotatam domum, et curiam nobilitarem, de iure, et ab antiquo spectantibus, et pertinere debentibus, sub suis etc. existentibus, memoratis t. et. t., ipsorumque haeredibus, et posteritatibus utriusque sexus universis, novae nostrae donationis titulo clementer dedimus, donavimus et contulimus. Imo etc. Datum.

²³ Vizaknai Árrós Péter deákkal mint a szebeni szék tizedbegyűjtőjével találkozunk 1597. június 18-án [Teutsch, G. D., Das Zehntrecht der evang. Landeskirche in Siebenbürgen. Schässburg 1858, 180]. Gyulai Richárd gyűjteménye több Árrós (Orros) nevű székely családot ismer, de a Péter deákkal való összefüggésük nem állapítható meg.

²⁴ Csátár, később Hegyközcátár, Biharmegye szalárdi járásában, Bihartól keletre fekszik.

²⁵ Tóttelek, később Hegyköztóttelek, ugyanabban a járásban Csátártól északkeletre fekszik.

Hely nélkül [1598. április 18—augusztus 18]

Mária Krisztierna fejedelemasszony meghagyja a váradi káptalánoknak, hogy a nyárszegi Csukát Péternek a szabolcsmegyei Szoboszlón és Hegyesen fekvő birtokrészekbe való bevezetését elrendelő fejedelmi parancsot és az erről szóló jelentést az özvegynek, Segnyey Juditnak és fiának, Péternek másolatban adják ki.

REQUISITORIA AD CAPITULUM VARADIENSEM.

Maria Christierna etc. Fidelibus nostris Nobilibus Requisitoribus literarum, et literalium instrumentorum, in Sacristia, sive Conservatorio Ecclesiae Varadiensis repositarum et locatorum, ac quarumlibet iudiciariorum deliberationum, legitimorumque mandatorum nostrorum Executoribus, Salutem, et gratiam nostram. Exponitur nobis in persona generosae dominae Judith Seghnieŷ, Relictae Egregii quondam Petri Chuikath de Niarzegh, tutricis autem legitimae generosi pueri Petri filii sui, ex ipso olim altero Petro Chiukat marito suo suscepti.²⁶ Qualiter ipsa Exponens ad praesens pro tuitione, et cautela iurium dicti pueri Petri filii sui, paribus litterarum Introductoriarum, et Statutoriarum Serenissimi quondam Principis, Domini Stephani Dei gratia Regis Poloniae, Magni Ducis Lituaniae, ac Principis regni huius Transsylvaniae etc. aut Illustrissimi pridem Domini Christophori Bathory de Somlio, Vaivodae eiusdem regni Transsylvaniae, et Siculorum Comititis etc. piae reminiscendae, quarum scilicet vigore annotatus olim Petrus Chiukat in dominium totalium, et integrarum portionum possessionariorum in possessionibus Zobozlo et Hegies vocatis, in Comitatu de Zabolch existentibus²⁷ habitarum, eundem Petrum Chiukath ex perennali inscriptione, et collatione iamfacti quondam Domini Stephani Regis concernentium, legitima statutione mediante introductus fuisset, ac superinde Relatoriarum, quae vel quarum paria more solito in praescripta Sacristia, sive conservatorio praetaetae Ecclesiae Varadiensis reposita, et locata haberentur, plurimum indigeret, essetque necessaria. Proinde vo-

²⁶ Lápispataki Segnyey Judit sárosmegyei családból származott, szülei S. László és Pottornyay Katalin voltak. Első férje Kállay János, Békés Gáspár, majd Báthory István híve; ettől származott fiai, Balázs és György, 1590 táján haltak meg. Második férje, Nyárszegi Csukát Péter volt az, aki 1592 december elején a fejedelmi harag elől menekülő Gálffy Jánost Bajomban elfogta és kiadta Báthory Zsigmondnak [Nagy Iván VI, 36, X, 127. — EOE. III, 292].

²⁷ Hajduszoboszló megyei város Debrecentől délnyugatra, Hegyes pedig bizonyára a Debrecenhez tartozó Kishegyes házesoport. Nem hihető, hogy Báthory István a Tiszához közel, Karcagtól nyugatra fekvő Kúnhegyesről tett volna adományt.

bis harum serie committimus etc., ut acceptis praesentibus, statim vos praedictas literas introductorias, et statutorias, necnon relationes super executione praenotatae introductionis, et statutionis confectas, aut paria earum in antelata Sacristia, seu Conservatorio praeallegatae Ecclesiae Varadiensis diligenter requirere, et reinvenire, requisitarumque et reinventorum tenores in transsumpto literarum vestrarum, sub sigillo vestro consueto, memoratae dominae Exponenti, iurium praenotati pueri Petri filii sui ad cautelam, et tuitionem necessarias fideliter extradare, et conferre debeat, et teneamini. Caventes tamen, ne fraus aut dolus, in hac parte eveniat aliqualis. Secus non facturi. Datum etc. Anno etc. In dorso literarum huiusmodi inscriptione opus est: Fidelibus nostris Nobilibus Requisitoribus literarum etc. nostrorum Executoribus. Pro Generosa domina Judith Seghnieŷ, Relicta Egregii quondam Petri Chiukath de Niarzegh, tutrice autem legitima generosi pueri Petri filii sui, ex ipso olim altero Petro Chiukath marito suo suscepti. Requisitoria etc.

14.

Hely nélkül [1581—1602]

Báthory Zsigmond fejedelem az udvarhelyszéki Etéd lakosainak kérésére kijelenti, hogy örök időkre Udvarhely vár tartományához tartozának, de a szokásos szolgálatot szorgalmasan teljesítsék.

ASSECURATORIA.

Nos Sigismundus etc. Memoriae etc. Quod nos cum ad nonnul-
lorum dominorum Consiliariorum nostrorum singularem interces-
sionem nobis pro parte et in personis Prudentum et Circumspec-
torum universorum Civium et Inhabitatorum possessionis nostrae
Ethed, in Sede Siculicali Udwarhely existens²⁸ factam, tum etiam
considerantes quantum ea possessio, utpote plena habitatoribus, et
copiis locuples, arcis nostrae omni tempore commodi, quantumque
emolumenti possit afferre. Id eisdem eorumque haeredibus et suc-
cessoribus universis ex gratia atque benignitate nostra annuen-
dum atque concedendum duximus, ut ad dictam arcem nostram
Udwarhely praefata possessio Ethed semper in posterum spectet
atque pertineat, nec ab ea vel a nobis, vel a successoribus nostris
quovis modo avellatur aut abalienetur. Eius tamen Cives et In-
colae omnes operas laboresque prestare, ac omnia ea, quae eorum
muneris officiique debiti fuerint, pro antiqua illorum consuetu-

²⁸ Etéd kisközség Udvarhelymegye székelykeresztúri járásában, a Küsmöd patak mentén fekszik. Udvarhely váráról l. fent a ⁶ jegyzetet.

dina ac lege, ad praedictam arcem nostram Udwarhely nobis atque successoribus nostris sedulo atque diligenter perficere, atque exequi debeant et teneantur, imo damus, concedimus, atque annuimus praesentium per vigorem. In cuius rei fidem et testimonium, firmitatemque perpetuam, praesentes literas nostras pendentis et authentici sigilli nostri munimine roboratas, praedictis Civibus, ac universis Ineolis et Inhabitoribus annotatae possessionis Ethed, ipsorumque posteris et successoribus universis gratiose dandas duximus et concedendas. Datum etc.

15.

[Gyulafehérvár,] 1599. december 8.²⁹

Mihály vajda Alia Farkasnak hű szolgálataiért a Báthory Zsigmond adományából bírt küiküllőmegyei Bonyha és Szentlászló birtokot és Örményes, Csávás, Bernád és Domáld birtokok részeit a bonyhai nemesi udvarházzal, a királyi jog hozzáadásával minden örökösére szóltan újra adományozza annak ellenére, hogy a novemberi országgyűlés Báthory Zsigmond adományait semmiseknek nyilvánította.

NOVA DONATIO.

Nos Michael, Valachiae transalpinæ Vaivoda, Sacratissimæ Caesareæ Regiæque Maiestatis Consiliarius, per Transsylvaniam Locumtenens, eiusdemque cis Transsylvaniam, et partium ei subiectarum fines exercitus generalis Capitaneus etc. Memoriae commendamus tenore praesentium significantes quibus expedit universis. Quod etsi in proximis dominorum regnicolarum Transsylvaniensium comitiis generalibus hoc anno praesenti ad vigesimum diem mensis Novembris hic Albae Iuliae ex edicto nostro celebratis universae et quaelibet donationes et collationes Serenissimi Sigismundi Bathori etc. alias Principis Transsylvaniae abrogatae, reiectae, annihilatae, viribusque destitutæ et inefficaces redditæ sint et pronuntiatae, et alioquin etiam Ius belli superioribus diebus armis in potestatem nostram redacta Transsylvania habuerimus: Nos tamen cum ad nonnullorum dominorum Consiliariorum nostrorum singularem intercessionem nobis propterea factam: tum vero rationem habentes fidelitatis et fidelium servitiorum meritumque Generosi Volffgangi Alia,³⁰ quae ipse hactenus Princi-

²⁹ Mihály vajda ezen a napon Gyulafehérvárt tartózkodott, több oklevelet is adott ki [Veress V, 319, 321], december 12-én többek között éppen Aliához intézett bevezető parancsot Haller Gábor érdekében [i. h. 328].

³⁰ Alia Farkasról l. a bevezetést.

pibus Transsylvaniæ et huic regno in omnibus occasionibus et negotiis, fidei et industriæ suæ commissis summa cum animi sui promptitudine et dexteritate exhibuit et impendit, ac in futurum nobis quoque eadem integritate exhibiturus et impensurus est: Totales et integras possessiones Bonýha, simul cum domo et curia nobilitari ibidem, ac Zentlázlo, necnon portiones possessionarias in possessionibus Eormenies, Chauas, Bernad, et Domald vocatis in comitatu de Kikeolleo existentibus habitas,³¹ per eundem Volffgangum Allia propriis suis serviitiis partas et acquisitas, et hactenus ex collatione præfati Sigismundi Principis quocumque titulo iusto tamen et legitimo tentas et possessas: Totum item et omne Ius Regium, si quod in prædictis possessionibus, domoque et curia nobilitari, ac portionibus possessionariis etiam aliter qualitercunque existeret, et haberetur, aut eadem et idem nostram ex quibuscumque causis, viis, modis et rationibus concernerent collationem, simul cum cunctis suis utilitatibus et pertinentiis quibuslibet, terris scilicet arabilibus, cultis, et incultis, agris, pratis, pascuis, campis, faenetis, sylvis, nemoribus, montibus, vallibus, vineis, vinearumque promontoriis, aquis, fluviis, piscinis, piscaturis, aquarumque decursibus, molendinis, et eorundem locis, generaliter vero quarumlibet utilitatum et pertinentiarum suarum integritatibus, quovis nominis vocabulo vocitatis, ad easdem et idem de iure et ab antiquo spectantibus et pertinere debentibus, sub suis veris metis, et antiquis limitibus existentibus, præmissisque sic, ut præfertur, stantibus et se habentibus, memorato Volffgango, Allia, ipsiusque hæredibus et posteritatibus universis novæ nostræ donationis titulo dedimus, donavimus, et contulimus, imo damus, donamus, et conferimus, iure perpetuo, et irrevocabiliter tenendas, possidendas, pariter et habendas, salvo iure alieno, harum nostrarum vigore, et testimonio literarum mediante. Quæ tunc in formam privilegii rediguntur, dum in specie fuerint reportatæ. Datum etc. 8. Decembris 1599.

³¹ Bernád, Bonyha, Csávás (később: Szászcávás), Domáld, Örményes és Szentlászló (később: Szászörményes és Szászszentlászló), a későbbi Kisküküllő megye diésőszentmártoni, illetőleg erzsébetvárosi járásában, a Kis- és Nagyöküllő között egy tömbben helyezkednek el Erzsébetvárostól északra, illetőleg északnyugatra [Csánki V, 862, 869, 872, 875, 888, 895. — Kniezsa 221–2]. Ezek a falvak a öküllőmegyei Újvár (Gógánváralja) tartozékai voltak [Csánki V, 861].

[Gyulafehérvár, 1599. november 22]³²

Mihály vajda biztosítja Kathonay Mihályt, Kolozsvár volt főbíráját, hogy a Báthory Zsigmond befogadásával a császár ellen elkövetett hátlenségéért semmi bántódása nem lesz, sőt a császár esetleges megtorlását is elhárítja róla; egyúttal megerősíti őt a belsőszolnokmegyei Kérő, a kolozsmegyei Széplak, a fehérmegyei Tóhát és Újfalu, meg a kolozsvári polgári ház békés birtokában.

ASSECURATORIA.

Nos Michael etc. Memoriae etc. Quod cum inter alia, quibus principes et summi in armis viri perennem nomini suo gloriam comparare, et ad divinae illius naturae partem quam proxime accedere solent, primum et praecipuum sibi locum clementia, et in victos summa benignitas vendicat, propterea quod cum in eos, quos armis in potestatem redegerunt, et quorum vitae necisque sunt arbitri, ita moderate hac summa facultate utuntur, ut homines tamen se infra divinam potestatem constitutos esse meminerint. Quod ipsum nos quoque, qui armis ab aliquot iam annis Rempublicam Christianam contra immanissimos barbaros tutati sumus, assidue in oculis ferre solemus. Nam postquam superioribus temporibus hoc regnum Transsylvaniae variis, et periculosis mutationibus agitata a fide Sacratissimae Caesareae Regiaeque Maiestatis, etc. Domini nostri clementissimi defecisset, eius recuperandi cura a Sua Maiestate Caesarea nobis demandata, licet profligato exercitu Transsylvanorum victores evaserimus, summumque ius arbitrii in armis positum haberemus, parcendum tamen victis, et benignitate in illos agendum censuimus. Inter quos Egregius, Prudens et Circumspectus Michael Kathonay de Coloswar,³³ qui Maiestatem Caesaream non levi prius offensione obreceptum Sigismundum Principem laesisse dicitur, propterea quod tunc temporis primarii iudicis officio in praedicta civitate Coloswariensi fungeretur; ut fructum aliquem clementiae et mise-

³² Ezen a napon kelt Mihály vajdának Kolozsvár polgársága számára kiadott biztosító levele, melyet Náprágy Demeter kancellár és Jacobinus János secretarius írt alá. A szöveg teljesen megegyezik a fentivel, csak Kathonay Mihály helyett a város polgárait említi, s a birtokok megerősítése helyett a város privilégiumainak megtartását ígéri [Veress V, 286]. A szövegezés azonosságából egy napon kelt két ikeroklevélre következtethetünk.

³³ Kathonay Mihályról l. a bevezetést.

ricordiae nostrae caperet, nobis curae fuit. Quapropter cum eum nec solum neque praecipuum offensionum authorem extitisse, imo neque a fide Suae Maiestatis Caesareae penitus discessisse, compertum habeamus. In eo ipsum assecuramus certumque et securum reddimus, nos ob praemissum offensionis commissum, aut alias quascunque indignationum causas, quibuscunque tandem Sacratissima Maiestas Caesarea offendi potuerit aut posset, nullo unquam tempore, aut per nos, aut vero per alios quospiam quocunque ultionis genere vindictam sumtuos. Offerentes nos insuper benevole, quod eundem Michaellem Kathonay in quieto usu et pacifico dominio universorum bonorum et jurium portionumque suarum possessionariarum in possessionibus Kereo in Zolnokinteriori³⁴ Zeplak una cum domo civili in civitate Coloswariensi habita in Colossiensi,³⁵ ac Vöfalu et Thohat vocatis in Albensi Transsylvaniae comitatibus existentibus habitatum,³⁶ quas scilicet nos ipsi utendas et possidendas reddidimus, et concessimus, aliarumque quarumlibet haereditatum et bonorum tam mobilium quam immobilium possessione et fructu, tam nos ipsi conservabimus, quam etiam per alios quoscunque subditos nostro[s] inviolato prorsus jure conservari faciemus. Imo etiamsi Sacratissima Maiestas Caesarea superiorum temporum offensionibus exasperata, gravius quippiam de eodem Michaelle Kathonay statuendum censuisset, nos tamen id plane in nos recipiemus, receptumque volumus, ut omni studio, labore, et intercessionem nostra indignationem Suae Maiestatis Caesareae ab ipso avertemus, et penitus sublatam, et oblitteratam efficiamus, atque etiam pristinam illi gratiam conciliemus, quemadmodum assecuramus, inque praemissis certum et securum reddimus, harum nostrarum vigore, et testimonio literarum mediante. Datum, etc.

³⁴ Kérő Szolnok-Doboka megyében, Szamosújvártól közvetlenül nyugatra fekszik.

³⁵ Széplak, később Dextrászéplak, Kolozsmegye keleti csücskében, Szászrégentől északnyugatra fekszik.

³⁶ Tóhát, később Székástóhát, Alsófehér vármegye balázsfalvi járásában, Balázsfalvától délnyugatra a Székáspatak völgyében fekszik; Újfalú, később Székásszabadja pedig tőle közvetlenül nyugatra a Székáspatak egy mellékvölgyében.

Hely nélkül [1599. november 28—1600. szeptember 18].

Mihály vajda Szalontai Toldy Istvánnak, tanácsosának és mostoha-fiának, Csáky Istvánnak, hű szolgálataiért a Báthory Zsigmond adományából birt dobokamegyei Buza mezőváros, Noszoly, Feketelak, Cente és a kolozsmegyei Budatelke birtok' részei a buzai nemesi udvarházzal, a királyi jog hozzáadásával, minden örökösére szólóan újra adományozza annak ellenére, hogy a novemberi országgyűlés Báthory Zsigmond adományait semmiséknek nyilvánította.

NOVAE DONATIONIS FORMULA.

Nos Michael etc. Memoriae etc. Quod etsi etc. Nos tamen dignam habentes rationem praeclarae fidei, insigniumque meritorum Generosi domini Stephani Tholdy de Zalontha, Consilarii nostri,³⁷ quae ipse Principibus Transsylvaniae, praedecessoribus nostris in cunctis rebus utiliter exhibuit et testata reddidit, ac in futurum nobis quoque exhibiturus est. Totales et integras, portionem oppidi Buza, simul cum domo et curia nobilitari ibidem, ac portiones possessionarias in possessionibus Nozalý, Feketelak et Giente in Dobocensi, ac Budatelke in Colosiensi Comitatus existentibus habitas,³⁸ et hactenus ex collatione dicti Sigismundi Principis, per eundem quocunquo titulo, iusto tamen et legitimo tentas, atque possedas. Totum item et omne Jus Regium, si quod in eisdem portione oppidi, domoque et curia nobilitari, ac portionibus possessionariis, etiam aliter qualitercunque existeret, aut eadem et idem nostram, ex quibuscunque causis, viis, modis, et rationibus concernerent collationem, simul cum cunctis suis utilitatibus etc. vocitatis, ad easdem, et idem de iure et ab antiquo spectantibus, et pertinere debentibus, sub suis veris metis etc. existentibus, praemissis tamen, sicut praefertur, stantibus et se habentibus, memorato Stephano Tholdy, et per eum Egregio Stephano Chiaky, privigno ipsius, ex Generosa Domina Clara Banffy, Relicta Generosi quondam Gabrie-

³⁷ Szalontai Toldy István, T. Istvánnak, János Zsigmond tanácsosának és Csáky Borbálának fia, magyarországi jószágait elvesztve, Erdélybe telepedett és Báthory Zsigmondtól adományokban részesült. Tanácsos volt -s a székelyek főkapitánya, majd Székely Mózes pártjára állt. 1603-ban a barcasági ütközetben szerzett sebeibe belehalt [Nagy Iván XI, 159. — EOE. IV, 40, 51, 56, stb.] Mihály vajda tanácsosa, ő Bécsben is kieszközölt két biharmegyei falut a számára [Hurm. XII, mutató. — Veress VI, 32, 51].

³⁸ Cente, Noszoly, Buza, Feketelak és Budatelke L alakban helyezkednek el Szolnok-Doboka megye délkeleti csücskében, illetőleg az utolsó Kolozs megye ezzel határos részén, a Cegei tótól keletre. Budatelkét a középkorban rendszeren Buzához (s Doboka megyéhez) számították [Csánki V, 342. — Szolnok-Dobokam. monográfiája II, 303, 506, III, 436; V, 243. — Balázs, Kolozs megye (térkép)].

lis Chiaky, nunc vero consorte sua progenito,³⁹ ipsorumque haeredibus et posteritatibus universis, novae nostrae donationis titulo, clementer dedimus etc. Datum etc.

18.

Hely nélkül [1581–1602]

Báthory Zsigmond fejedelem Borbély Kristóf fehérvári polgárnak háú szolgálataiért a feleségével, Békéssy Mártával közös városi házát, földjét és szőlőjét minden adótól, szolgáltatástól, polgári és paraszti szolgálattól, beszállásolástól visszavonásig felmenti, azaz megnemesíti.

EXEMTIO DOMUS USQUE AD TEMPUS BENEPLACITI.

Nos Sigismundus etc. Memoriae etc. Quod nos cum ad nonnullorum etc. tum vero attentis et consideratis fidelitate, et fidelibus servitiis Circumspecti Christophori Barbelÿ Albensis,⁴⁰

³⁹ Körösszegi és adorjáni Csáky Gábor, Cs. István és Enyingi Török Kata fia, 1588 után halt meg. Gyermekei első feleségétől, Cs. Annától Zsigmond, a másodiktól, Bánffy Klárától István és Krisztina. Az özvegy és a három gyermek 1590-ben osztozott meg a gyulafehérvári káptalan előtt. Bánffy Klára később Toldy István felesége lett. Első házasságából származó fia, Toldynak az oklevélben szereplő mostohafia az „öreg“ Csáky István, ki 1570 körül született, már 1594-ben mint Báthory Zsigmond udvari familiárisa kapott adományt, a következő évben a fejedelem hívására hozzá ment és résztvett a halálos ítéletek meghozásában, 1598-ban pedig Mária Krisztierna kíséretében. Úgyesen forgolódott a zavaros helyzetben, Báthory Zsigmondtól és Mihály vajdától adományokat kapott, Bástával is érintkezésben volt. A lécfalvi, majd a kolozsvári országgyűlés (1600. október–november, illetőleg 1601. január–február), kivételesen meghagyta neki Mihály vajda adományait, a vajda elűzéséért pedig a Mihály híveitől elkobzott aranyat és ezüstöt ajánlották fel neki. Érdemeit mint az ország generálisa szerezte, a Mihály uralmát követő zavaros időkben ő erősítette meg az országgyűlés végzeményeit. 1601-ben megkapta Fogarast, de egy év múlva magyarországi várakkal cserélte el. 1605. szeptember elején a megyesi országgyűlésen hirtelen meghalt. Felesége Hadadi Wesselényi Anna, fia a grófi rangra emelt Csáky István magyar tárnokmester [Nagy Iván III, 77–8 (téves nemzedékrenddel) 80. — Csáky-oklevéltár II, 593, 600, 601, 605, 608. — EOE. IV, 552–3, 589. Veress V, 319, VI, 145, 234. — Lázár, Erdély főispánjai 40–42. — Szinnyei, Magyar írók II, 144. — Deák Far- kas, Wesselényi Anna, özv. Csáky Istvánné életrajza és levelezése. Bp., 1875. 6–10 és ua., Egy magyar főúr a XVII. században, gr. Csáky István életrajza. Bp., 1883].

⁴⁰ Fehérvári Borbély Kristófról és feleségéről, Békéssy Mártáról nem tudunk semmit. Ez időben élt Erdélyben egy Borbély Kristóf, ki a Kornisok borbélyja volt Radnóton, s török vagy albán származásúnak

quae ipse nobis et huic regno, pro locorum et temporum varietate constanter exhibuit, et impendit, ac in futurum quoque etc. Domum eiusdem, ac honestae Marthae Bekessy Albensis consortis suae in Civitate nostra Alba Iulia vocata, in Comitatu Albensi Transsylvaniae existentem, vicinitatibusque domorum Nobilium Andreae Literati Thurys ab una, ac t. ab altera partibus habitam, ab omni censuum, taxarum, et contributionum nostrarum, tam ordinariarum quam extraordinariarum, subsidiique et lucri Camerae nostrae solutione, servitiorum quorumvis plebeorum et civilium exhibitione, ac hospitum condescensione, item agricolationes et vineas ipsorum quaslibet, in territorio eiusdem Civitatis Albensis a decimarum, nonarum, nobis et successoribus nostris quotannis pervenire debentium pensione, usque ad tempus beneplaciti nostri eximendas, supportandas, et nobilitandas duximus, prout etc. praesentium per vigorem. Quocirca vobis fidelibus nostris Magnificis, Generosis ac Egregiis et Nobilibus Comitibus, Vice Comitibus, et Iudicibus Nobilium quorumcunque comitatum, Dicatoribus et Exactoribus contributionum nostrarum, Arendatoribus et Decimatoribus praedicti Comitatus Albensis, item Alberto Almasy, Provisori nostro Albensi,⁴¹ item Prudentibus et Circumspectis Iudici, caeterisque Juratis Civibus annotatae Civitatis nostrae Albensis, cunctis etiam aliis, quorum interest, aut intererit, modernis et futuris quoque pro tempore constituendis, harum serie committimus et mandamus firmiter, quatenus vos quoque domum praescriptam annotati Christophori Barbelys et Martae t. consortis suae, ab omni censuum, taxarum, et contributionum nostrarum tam ordinariarum, quam extraordinariarum, subsidiique et lucri Camerae nostrae solutione, servitiorum quorumvis plebeorum et civilium exhibitione, decimarum, nonarumque pensione, ac hospitum condescensione, usque ad tempus, ut praefertur, beneplaciti nostri, exemptam, supportatam et nobilitatam habere, neque eosdem propterea in personis, rebus et bonis ipsorum quibusvis impedire, turbare, molestare, seu damnificare praesumatis, aut sitis ausi modo aliquali. Secus etc. Praesentibus etc. Datum, etc.

ismerték. Még a „háborúság előtt“ Borsos Tamás leányát, Erzsébetet vette feleségül. Básta egyszer elfogatta, de hazaengedte, s még évtizedekig békében élt Marosvásárhelyt. [Nagy Szabó Ferenc memoriáléja, Erd. Tört. Adatok I, 93]. Sem lakóhelye, sem házastársának személye nem engedi meg az azonosítást. Nagy Iván [I, 164], Kempelen [I, 393] és Gyulai Richárd számos erdélyi Borbély-családot ismer.

⁴¹ A Gyulai-gyűjtemény több Almásy-családot ismer, köztük tor-daiakat és fehérváriakat is. Nem tudjuk, melyikhez tartozott A. Albert.

[Gyulafehérvár, 1600. augusztus 1–15]

Mihály vajda Kolozsmegye közönségét augusztus 15-ére Nagyenyedre táborba szólítja.

CONVOCATORIAE LITERAE

Nos Sacratissimae Caesareae Regiaeque Maiestatis Commissarius, et Excelsi Regiminis Provinciae Transsylvaniae Consiliarius etc. Universis et singulis Magnificis, Generosis, Egregiis, Nobilibus, Strennuis, Comitibus, Vice Comitibus, Iudicibus Nobilium ac Universitati Comitatus Colossiensis, Salutem et benevolam nostri commendationem. Cum manifeste constet Turcam totius Christianitatis hostem, de die in diem, magis ac magis appropinquare, neque minus nobis et huic provinciae, quam aliis Christianitatis ditionibus periculi imminere, non ullo saniori ac meliori prospici posse consilio, eorumque conatum a nobis, nostraque hac miserrima patria avertere, quam si in campum cum aliis Suae Maiestatis militibus exiverimus, armatosque nos, ac paratos, tam iis ad auxiliandum qui in finibus regni degunt [!], quam ad provinciam tuendam, hostique nos ad opponendum ostenderimus. Quocirca Dominationes Vestras nomine Sacratissimae Caesareae Regiaeque Maiestatis hortamur, imo committimus et mandamus firmiter, ut universi et singuli in persona, absque ulla tergiversatione, dilatione, et procrastinatione ad decimum quintum diem praesentis mensis Augusti⁴² in campum ad oppidum Enyed existentem, ubi lustratio celebrabitur, convenire bene armis instructi, ac consilio armisque quantum patriae subvenire poterunt, nobiscum adesse, maxime vero qui in peculiarem Suae Maiestatis gratiam bona adipiscendo consecuti sunt, eniti, ut eorundem praeclaris suis actionibus confirmationem lucrari possint, velint, debeant, ac teneantur. Secus etc. Praesentibus etc.

⁴² 1600 augusztus elején Mihály Gyulafehérvárt tartózkodott és hadra készülődött [Veress VI, 154–61], de a tábori eddigi tudomásunk szerint nem Enyedre, hanem Szászsebesre hívta össze [EOE IV, 388].

[Gyulafehérvár, 1599. november 28]

Mihály vajda Felsőjármai Gyulay János fiainak, Pálnak és Jánosnak, valamint leányainak, Katalinnak, Borbálának és Erzsébetnek⁴³ árvaságukra való tekintettel a királyi joggal újra adományozza a tordamegyei Lupsa birtokot, Felső- és Alsójárma, Nagyoklos, Kisbánya és Ivánfalva birtok részeit és a járai nemesi udvarházakat⁴⁴ annak ellenére, hogy az országgyűlés Báthory Zsigmond adományait semmisnek nyilvánította.

FORMULA NOVAE DONATIONIS.

A Formula Novae Donationis címet viselő oklevelet az eredetiről közölte VERESS, Documente V, 291–2.

21.

Hely nélkül [1591–1594]

Báthory Zsigmond fejedelem Monostorszegi Kún Gáspár özvegyét, Baky Katalint és öt áróját, Jánost, Pált, Gáspárt, Istvánt és Pétert a rettegi szőlőhegyen fekvő négy szőlőjük után a kincstárnak járó dízsmától és kilencdedtől visszavonásig felmenti.

EXEMPTIO VINEARUM.

Nos Sigismundus etc. Memoriae etc. Quod nos cum ad singularem intercessionem Magnifici Domini Alexandri Kendy de Lona, Consiliarii nostri, et Comitis Comitatus Zolnokinterioris,⁴⁴ nobis pro partibus generosae dominae t. relictæ, item nobilium t. et t. filiorum Egregii quondam Casparis Kun de Monostorzegh fac-

⁴³ Felsőjármai Gyulay János fivére volt az 1592-ben lekaszábolt Abafáji Gyulay Pál erdélyi kancellárnak [l. EOE. III, 291 és Gárdonyi Albert, Századok 1906. 894]. Gyermekai közül az Alsójáráról nevezett Járai Jánost és Katát a néhai kancellár végrendeleti örökösiként említik 1593-ban [Gyulai-gyűjt.]. Mike Sándor gyűjteménye (ENMLt.) ismeri a fenti oklevél bevezető parancsát is 1599 végéről. — Lupsa, később Nagylupsa Torda-Aranyos megye torockói járásában, az Aranyos mentén, Abrudbányától északra fekszik, a többi községek Torockótól és az Aranyostól északra, Tordától nyugatra kb. szabálytalan négyszög alakjában. Felsőjárma a középkori Bélavár helyén állhatott, 1880-ban már nem ismerték (l. Hatsek Ignác térképeit); Ivánfalva későbbi neve Kákova. Lupsát kivéve mind a régi Járávár tartozékai voltak [Csánki V, 671–2, 691, 710, 715, 719. — Kniezsa 283].

⁴⁴ Lónai Kendy Sándor Erdély legbefolyásosabb tanácsurainak egyike, már 1565-ben kancellár, többször követ a külföldi udvaroknál, 1583-ban Báthory Zsigmond egyik gyámja, 1588-ban választott tanácsos, 1594-ben ellenszegül az ország átadásának s a török párt több vezérével együtt augusztus 30-án verpadon végzi életét [Nagy Iván VI, 201. — EOE. III, 555]. Halálának napja az oklevél kiadásának terminus ante quem-je.

tam⁴⁵, tum vero volentes eosdem in hac aetate et conditione ipsorum, in qua post mortem paternam remanserunt, ob fidelia dicti quondam Casparis K. servitia, aliqua liberalitate prosecui: Totales et integras quator vineas ipsorum, unam in Eörhegy, vicinitatibusque vinearum Egregii Christophori Thorma ab una, ac relictæ quondam Egregii Danielis Thorma⁴⁶, partibus ab altera, alteram in Czak, cui ab una Ioannis Thot, ab altera vero parte Ioannis Varga, providorum vineae convicinantur, tertiam autem et quartam in eodem Czak promontorio oppidi nostri Rettegh⁴⁷, vicinitatibusque vinearum similiter providorum Clementis Chioma ab una, ac Andreae Kowach partibus ab altera, in Comitatu Zolnokinteriori existentes habitam[!], ab omni decimarum, nonarum in rationem fisci debentium pensione, durante beneplacito nostro eximendas duximus et supportandas, prout eximimus etc. praesentium per vigorem. Quocirca vobis Egregiis et Nobilibus Georgio Vas praefecto arcis nostrae Vywar, et Comiti Comitatus Colosiensis,⁴⁸ Petro Baxay officiali nostro,⁴⁹ decimatoribusque nostris Rettegiensibus, modernis et futuris quoque pro tempore constituendis, eorumque vices gerentibus, harum serie committimus et mandamus firmiter, quatenus vos quoque a modo deinceps praefatos Catherinam Baký, item Ioannem, Paulum, Casparem, Stephanum, ac Petrum Kun, ratione quatuor vinearum praescriptarum, tempus intra praemissum, ad nullam decimarum, nonarum pensionem cogere et compellere, sed easdem vineas tantisper exemptas et suppor-

⁴⁵ Ismertebb nevén Rosályi Kun Gáspár. Monostorszegi előnévvel említí 1579-ben a Gyulai-gyűjtemény, 1583-ban kéri e faluja dézsma-árendájának felülvizsgálását [Jakó Zsigmond, Adatok a dézsma fejedelemségkori adminisztrációjához, Erd. Tört. Adatok V/2. Kvár, 1945. 17]. 1599. november 28-án Mihály vajda monostorszegi, oláhbogáti és hosszúmaeskási jószágaival oltalmába veszi [Hurm. XII. 516]. A családról l. Nagy Iván VI, 508–9.

⁴⁶ Csicsókeresztúri Torma Dániel Erdély előkelő nemesi családjából származott, meghalt 1581-ben, felesége Glésán Anna, fia, Kristóf török, majd tatár követ, 1603-ban halt meg [Nagy Iván XI, 253–5. — EOE. IV, 86. — Szolnok-Doboka megye monográfiája II, 414].

⁴⁷ Retteg Szolnok-Doboka megye egyik mezővárosa, szőlőhegyét *Örihegynek* írják 1577-ben, 1622-ben előfordul itt a *Csekemező* helynév is [Szolnok-Doboka megye monográfiája V, 531. — Kniezsa 260].

⁴⁸ Cegei Wass György 1573-ban Kolozs megye főispánja, 1585-ben portai főkövet, 1591-ben Szamosújvár kapitánya, fejedelmi tanácsos. 1594-ben hűtlenség címén birtokait veszti, a kivégzés elől méreg által menekül [Nagy Iván XII, 80. — Lázár, Erdély főispánjai 32. — Teutsch, Zehntrecht 169]. Életrajzi adatait használtuk fel az oklevél keltezéséhez.

⁴⁹ Baksay Péter 1592-ben Rettegen nemesi udvarházat kapott a fejedelemtől [Szolnok-Doboka megye monográfiája V, 500]. A Gyulai-gyűjt. több Baksay-családot ismer: magyarbaksai, hosszúaszói, benedekfalvi előnévvel. Nem tudjuk, melyikhez tartozott.

tatas habere modis omnibus debeatis et teneamini. Secus etc. Praesentibus etc. Datum etc.

22.

Hely nélkül [1581—1602]

Báthory Zsigmond fejedelem(?) hat évre Vicey Gáspár kolozsvári polgárnak adományozza a sárga viasz vételének, előállításának, eladásának és kivitelének kizárólagos jogát.

ANNUENTIA.

Nos etc. Quod nos cum ad nonnullorum Consiliariorum nostrorum singularem intercessionem nobis pro parte Circumspecti Casparis Vicey Coloswariensis⁵⁰ factam, tum vero confisi de fide, et constantia, ac fidelibus eiusdem servitiis, quae ipse summa cum animi sui promptitudine, et dexteritate nobis et huic regno exhibiturus speratur: Id eidem ex speciali nostra gratia clementer annuendum et concedendum duximus; ut praeter ipsum nullus omnino subditorum nostrorum cuiuscunque status et conditionis homines existant, ceram flavam in hoc regno nostro Transsylvaniae, et partibus regni Hungariae ditioni nostrae subiectis, quaestus faciendi causa emere, distrahere, seu quovis sub praetextu aut colore comparare, divendere aut ex hoc regno educere possit aut valeat, sed solus ipse Caspar Vicey, et non alius quispiam, intra spatium sex integrorum annorum ubivis eiusmodi ceram in rationem suam coemendi, distrahendi, vendendi, alienandi et ex hoc regno educendi plenariam atque omnimodam habeat potestatis facultatem, quemadmodum annuimus et concedimus praesentium per vigorem. Quocirca vobis universis et singulis Magnificis, Generosis etc. harum serie committimus et mandamus firmiter, ut acceptis praesentibus vos quoque praefato Caspári Vicey tempus intra praemissum eiusmodi ceram quantacunque in quantitate emendi, comparandi, distrahendi et ex hoc regno educendi liberam et omnimodam facultatem, libertatemque concedere debeatis, neque invito ipso quisquam vestrum ceram istiusmodi contra formam praemissi indulti nostri emere, vendere, seu quovismodo distrahere ausitis, aut sitis ausi modo aliquali sub poena amissionis eiusdem cerae. Secus non facturi. Praesentibus.

BÓNIS GYÖRGY

VALENTINY ANTAL

⁵⁰ Vicey Gáspár régi kolozsvári patricius-családból származott, házuk a mai Rhédey-ház helyén, Kathonay Mihály szomszédságában állt [Kelemen Lajos szíves közlése]. V. Máté 1580-ban aranyművesmester, 1605-ben városi tanácsos volt [Jakab, Tört. II, 313. l. ¹ jegyzet, a Gyulai-gyűjt. téves hivatkozása szerint i. h. 742—3. — Véress IV, 73].

Il formulario di Giovanni Jacobinus, cancelliere della Transilvania (1602)

(Sunto)

I. L'autore ci fa la recensione della storia del diritto transilvano mostrandoci ch'essa si trova in uno stato abbastanza retrogrado, poichè finora si è limitata solo alla pubblicazione di qualche edizione di fonte. L'autore ci mostra la necessità di una redazione completa dei formulari, che sarebbe la prima e la più importante condizione di iniziarsi alla conoscenza del diritto privato, come a quella del diritto penale e processuale della Transilvania. Questi formulari, benchè spesso omettano certi nomi e dati, pure contengono proprio quei diplomi, che i giudici superiori e i notari di cancellaria ritengono come importanti.

II. L'Archivio del Museo Nazionale Transilvano ha conservato un tale formulario elaborato al principio del Seicento, opera di Giovanni Jacobinus. Questi, dapprima fu notario della città di Kolozsvár, poi diventò segretario della cancelleria principesca, e in tale funzione servì il principe Sigismondo Báthory e sua moglie Maria Cristiernà, poi il voivoda Michele, principe della Valacchia Transcarpatica, poi il generale Stefano Csáky, e finalmente il principe Mosè Székely, che lo fece nominare suo cancelliere. Lo Jacobinus morì insieme a questi nella fatale battaglia di Brassó, lottando contro il voivoda valacco Radu Serban (1603).

Questo formulario contiene in maggior parte diplomi rilasciati dal principe Sigismondo Báthory e dal voivoda Michele. I diplomi non riguardano la giurisdizione; essi sono piuttosto atti di donazione di proprietà, di titolo di nobiltà, dipendenti dal favore del principe.

III. I risultati della pubblicazione del formulario completo appartengono in maggior parte alla storia costituzionale. Essi ci fanno vedere che il voivoda Michele, negli anni 1599—1600 conquistò la Transilvania a nome dell'imperatore Rodolfo valendosi del diritto delle armi „ius armorum“ e scartando del tutto la tradizionale elezione del principe. Sotto questo pretesto egli riuscì a disporre della vita e dei beni dei suoi sudditi, revocando tutte le donazioni del suo predecessore, rinnovando solo quelle che si riferivano ai suoi fedeli. Ai partigiani del suo avversario, il principe Sigismondo Báthory, concedette la grazia, alle volte però, come nel caso del giudice della città di Kolozsvár, Michele Kathonay, non rispettò la parola data. Il formulario contiene anche altri diplomi; così per esempio l'atto di donazione per un soldato, un prete e un monetiere che furon fatti nobili.

Una particolare importanza ha l'elevazione di due persone al grado di magnati, perchè fino a questa data in Transilvania — a quanto si sapeva — non esisteva l'alta aristocrazia. Vi si parla anche della conferma di alcune donazioni già fatte, e inoltre di certe dispense, come p. es. dal tributo, da varii servizi ecc. . . e anche di un monopolio di commercio.

Fra i documenti concernenti la „Székelyföld“ (regione della Transilvania abitata dai Siculi) c'è un atto di elevazione alla dignità di „lófő“ (primipilo), poi un altro atto di dispensa da diversi tributi e un rinnovamento di donazione. Quest'ultimo atto è di una grande importanza, perchè nella Terra dei Siculi la donazione reale fu introdotta solo dopo la sconfitta della rivoluzione di 1562. Delle proprietà sicule, Sigismondo Báthory dispose già del tutto secondo alla giurisdizione ungherese. I diplomi riferentisi ai Sassoni dimostrano da una parte, come i

nobili ungheresi (coloro che vivevano fra in Sassoni) abbiano voluto estendere i loro privilegi anche sui territori da loro abitati, d'altra parte che il principe poteva disporre liberamente di un quarto della decima dei pastori protestanti sassoni, se prima aveva pagato loro lo stipendio.

Il diploma concernente l'elezione del vescovo degli Unitari, menziona l'uso del diritto ducale per sanzionare il nuovo vescovo. Finalmente, l'autorizzazione data a un avvocato e l'ordine di pubblicare un diploma provano la funzione del „locus credibilis“ della cancelleria principesca.

IV. Il formulario ci presenta anche altre nuovi documenti concernenti i rapporti italiani del principe Sigismondo Báthory. Uno dei signori che furono elevati alla dignità di magnato transilvano fu il veneziano Gaspare Turloni. (Diploma nr. 6.) La corte di Sigismondo Báthory era piena di Italiani, e inoltre il principe era in relazioni diplomatiche anche col Granduca di Toscana, chi gli mandò come aiuto 300 soldati quando il principe, nel 1595, ebbe a lottare contro i Turchi. L'assedio di Giurgiu fu eseguito in maggior parte dall'artiglieria italiana. Secondo il diploma, il Turloni mosso dal desiderio di servire la causa del cristianesimo, andò da sé dal principe per offrirgli i suoi servizi, e lo fece proprio al momento più opportuno. Arrivò a Gyulafehérvár insieme a 12 altri cavalieri il 24 agosto 1595 e, come scrive il principe stesso, si distinse ripetutamente all'assedio di Târgoviște e più ancora a quello di Giurgiu. Báthory lo ebbe in molta stima, se lo tenne vicino, lo invitò alla sua tavola. Più tardi però, quando il Turloni esprime il suo desiderio di voler tornare in patria, lo lasciò partire. Alla notizia della nuova impresa bellica del 1597, il Turloni tornò subito in Transilvania. Il principe ne fu tanto felice che lo elevò alla dignità di barone, e lo nominò cameriere della sua corte. Questa volta però il coraggioso veneziano non ebbe la stessa fortuna che due anni prima, perchè già nel 1598, a Vienna si ebbe la notizia che era stato fatto prigioniero a Costantinopoli. (Cf. le annotazioni no. 47 e 48 del Trattato.)

Anche il diploma no. 4 si riferisce agli Italiani. In esso si tratta di un atto in cui la vedova di Simone Varsy, Elena Torsenà e i suoi figli danno pieno potere a certi commissari e avvocati, in un processo che avevano a sostenere contro un mercatante genovese. Altri dati concernenti questa signora italiana fattasi poi ungherese non ne abbiamo. Un altro membro della famiglia Varsy, Ettore, è stato invitato a Innsbruck, come testimone in un processo doganale. (Veress, Documente vol. IV. p. 23.)

Il formulario non si limita strettamente alle conclusioni giuridiche. Mette in rilievo anche le relazioni degli Ungheresi della Transilvania, intrepidi difensori della cristianità, coi guerrieri dell'Europa latina, pronti a sacrificarsi per la causa giusta.